

НИАЛЬ МЕМЕТ НУЗЕТ КЪЫЗЫ

БАБАЧЫГЪЫМНЫ ХАТЫРЛАП...

НИАЛЬ МЕМЕТ НУЗЕТ КЪЫЗЫ

БАБАЧЫГЪЫМНЫ ХАТЫРЛАП...

Акъмесджит
2015

ББК83.3(Крмтат)

Н60

Н60 **Нналь Мемет Нузет кызы**
Бабачыгъымны хатырлап... — Симферополь: КъДЖИ
«Къырымдевокъувпеднешир» нешрияты», 2015. — 120 с. :
фото.

ISBN 978-966-354-630-8

ББК83.3(Крмтат)

Бу китап мектепниң юкъары сыныфларныӊ талелелери, универси-
тетниӊ къырымтатар тили ве эдебияты боллогъи студентлерини, олжаларгъа
ве эдебият мухлислерини «Мемет Нузет» мевзусы боюнда къуллама
сыфатында хызмет этеджек.

Муаррирининъ сёзю

Бу дюньяда эр бир адамнынъ мытлакъ бир шейге истидат-ты ола. Бирининъ музыка ве йыргъа олса, экинджисининъ дюльбер ресим сызмакъ, учюнджисининъ тиббиет ве табип-ликке олса, дёртюнджисининъ шиирлер ве икяелер язмакъ истидаты ола ве иляхре. Базыларынынъ истидатлары догъ-ма олса, базыларынынъ истидатлары ана-бабадан кечме ола. Истидатны инкишаф этмесенъ, о сёнюп, ёкъ ола.

Сиз къолунъызгъа алгъан китапчыкънынъ муэллифи Ниаль Мемет Нузет къызы Хайрединова, къырымтатар эдебияты-нынъ белли классиги Мемет Нузетнинъ къызыдыр. Ниаль апте 1933 сенеси декабрь айында Куйбышев районынынъ (шимди Багъчасарай районы) Коклуз коюнде дюньягъа келе. Ниаль даа беш айгъа толар-толмаз бабасы вефат эте. Сонъра исе ана-сы Мерзие ханым Янджу коюнден олгъаны себебинден олар о койге кочелер. Еди яшына кельген Ниаль энди мектепке бараджакъта дженк башлай. Ойле де ана тилинде бир сыныф биле окъуп оламай.

1944 сененинъ сюргюнлиги оларны Урал дагъларыны ичин-де ерлешкен Кологрив районынынъ Петрушиха адлы койге алып бара. Бираз вакъыттан сонъ кене шу районнынъ Понга с/советнинъ дагъ ичиндеки койлернинъ бирине авушалар. Эр бир тараф ачлыкъ, хасталыкъ, олжум.

1947 сенеси июнь 13 куню Ниаль аптенинъ анасы Мерзие Хайрединова ачлыкъ ве хасталыкътан вефат этти.

1947 сененинъ август айында 14 яшына еткен Ниальни балалар эвине алалар ве о анда биринджи сыныфкъа барып башлай. Окъув девиринде Ниаль «аля» ишаретлернен окъуй ве пек атик ола.

1950 сенесининъ сентябрь айында Ниальни Исмаил дайы-сы тапып, озю яшагъан ери, Ташкент виляети Кибрай къа-сабасына чагъырып ала.

Мектепнинъ дёртюнджи сыныфыны Ниаль энди о ерде девам эте. О, къаерде окъумасын, онынъ ады ве ресими эр даим шан-шурет тахтасындан тюшмей эди.

1951 сенеси Ниаль Хайрединова дёртюнджи сыныфыны битире ве онъа бир даа не мектепте, не де орта ве алий окъув юртларында окъумакъ къысмет этмей.

1952 с. Ниальни Осман дайысы, сюргюнликте Янджулылар ве Коклузлылар сюргюн олгъан Мырзачёльнинъ Баяут-3 памукъ совхозына чагъырып ала. Чокъкъа бармай 1953 сененинъ февраль айында энди аман-аман 20 яшына еткен Ниальни нишанлайлар ве июнь 5 куню оларнынъ Мемет Сейтасановнен тойлары ола. Бири-бири артындан Сийтали, Нузет огъулары ве Сафие адлы къызчыклары догъула. Амма айткъанлары киби, истидат не вакъыт олса да тюртип чыкъа дегенлери пек догъру.

Озбекистанда «Ленин Байрагъы» газетасы 1957 сенеси майыс айында нешир этилип башлагъан олса да, лякин меркезден узакъта олгъан кой ерлерине о 1960 сенелерининъ башында барып етти. Куньлернинъ биринде Ниаль ханымнынъ къолуна «Ленин Байрагъы» газетасы тюше, ве о ерде бабасы, Мемет Нузет, акъкъында Эшреф Шемьи-заденинъ макъалеси басыла. О, газетаны алып окъуп, таныш-билишлерине косътере ве озю де рухланып шу куньден башлап чешит мевзуларда шиирлер уйдуруп башлай. Оларны «Ленин байрагъы»на йибере ве 1960 сенелернинъ сонъунда онынъ «Къыш куньлери Сивашта» ве «Бинъ яшанъ Амет-хан агъамыз» адлы шиирлери басыла. Онынъ шиирлерини мевзулары чешит тюрю эди: балалар акъкъында, мевсимлер, айванлар, табиат, нарат ве йылбаш байрамы ве иляхре мевзулар бар эди.

2008 сенеси Ниаль ханым Хайрединованынъ «Такъдирим» адлы биринджи китапчыгъы «Доля» нешриятында басылып чыкъты. Бу китапта Ниаль ханым халкъымызнынъ ве озюнинъ башына язылгъан сюргюнлик такъдирини ачыкъ айдын сёзлеп бере. 2008 сенеси «Такъдирим» адлы китап нешир этильген сонъ, мен бу китапны окъуп чыкъып муэллифке озъ фикиримни айттым. Чюнки бу китапта Ниаль аптенинъ бабасы Мемет Нузет акъкъында бир шей ёкъ эди десенъ оладжакъ. Чюнки Мемет Нузет вефат экенде о даа беш айлыкъ олса да, лякин анасы ольгенде энди он эки яшында эди. Ондан гъайры Ниаль апте буюген сонъ, бабасы акъкъында дайылары ве алап-

челеринден сорап бильмеси мумкюн эди ве сорап та бильди. Оларнынъ эписини бирер-бирер язып, бу китапнынъ дюнья юзю корьмеси ичюн менбаа олды.

Сайгъылы окъуйджылыр! Бу китапта сиз даа ич бир ерде басылмагъан сатырларны окъуп, Мемет Нузет акъкъында даа баягъы бильги алырсынъыз деп умют этемиз. Шимди де Ниаль тата къалемини ташламай. «Янъы Дюнья» ве «Къырым» газеталарында макъалелери ве шиирчиклери сыкъ-сыкъ басылып тура. «Мейдан» радиосы ве «АТР» каналларына сыкъ-сыкъ чагъырып туралар.

Сайгъылы ве урьметли Ниаль татам! Аллаһ сизге кучь-такъат, узакъ омюрлер ве ильхамлар берсин. Къалеминъиз талмайып, сизден даа чокъ-чокъ шиирлер беклеймиз.

*Къубедин Салядинов,
КъМПУ янындаки ильмий-араштырув
институтынынъ ильмий хадими.*

Кириш сёзю ерине

Урьметли окъуйджым!

Бу китапчыкъ кимнинъ къолуна тюшсе де бильмиш олунъ ки, бу шейлер акъкъында язгъан инсаннынъ бильгиси тек рус тилинде 4 сыныфтыр, ана тилимде исе бир кунъ де окъумадым.

Бабам, яни белли къырымтатар шаири, яызджысы ве публицисти Мемет Нузет акъкъында, бу кунъге сагъ къалгъан онынъ екяне эвляды оларакъ, онынъ терджимеиалында олгъан янълышлыкъларны тюзетип, озюмнинъ ве сой-сопумнынъ, анамнынъ хатырлавларыны бу китапчыкъкъа кирсетмек ниетинен къолума къалем алдым.

Бу хатырлавлар меним анъымда яшар экен, чокъ языкъ ки, бабам ве анамнен яшамакънынъ сефасыны сюръмек манъа къысмет олмады.

Бабам бу аламден 1934 с. 2-джи майыста козь юмгъанда, мен даа 5 айлыкъ бала экеним.

Анам исе сюргюнликте, Урал дагъларында 1947 с. ачлыкътан кечинип ят топракъларда къалды. Оларнынъ Алла рахметини эйлесин. Аминъ яраббим!

Бабам Коклуз коюнинъ эски мезарлыгъында дефн этильген, амма онынъ къабирини тапмакънынъ чареси олмады.

О ерни тикен баскъан ве къабирлер тюм-тюзь олгъан. Анамнынъ къабири де айтып кечкеним киби, Урал дагъында къалды. Барайым да, къабирлери янында дуа окъуп, теменна этейим демеге аджизим. Иште меним такъдирим бойле.

Нияль Мемет Нузет къызы.

Мемет Нузетнинъ догъулгъан акъикъий кою

Мемет Нузет 1888 с. 21 апрельде Багъчасарай уездининъ Гюлюмбей коюнде догъа. Онынъ бабасы Шейх-Ислям Сейтхалил огълу, догъма Айдаргъазылымы, ёкъса Садыр коюнденми, манъа малюм дегиль. Малюм ки, олар Челеби сюлялесинден олалар. Амма Шейх-Ислям челебининъ бабасы, аджы Сейтхалил бей ве анасы Уркъие ханым, Кезлев уездининъ Садыр коюнден экенлер. Оларнынъ къорантасында 4 бала, учъ огълан, бир де къыз бала догъула. Огъланларнынъ буюги Шейх-Ислям Челебидир.

Буюк огълу осюп, эвленюв чагъына еткенде, Сейтхалил бей Багъчасарай тарафыны бегенгени ичюн шу Гюлюмбей коюнден топракъ сатын ала да, анда эв къуруп Шейх Ислям Челебини о койде эвлендире.

Келин исе Къачи бою шейхи Селями шейхнинъ къызы Сафие-Султан ола. Олар Гюлюмбейде бир къач йыл яшап. Эки балалы ола. Балаларынынъ буюги Мемет Челеби (Мемет Нузет), экинджиси исе Меръем эди.

Учюнджи баласына кельгенде оларнынъ анасы Сафие-Султан ханым локъсалыкътан вефат эте. Эки баланен тул къалгъан Шейх-Ислям Челеби балаларыны алып Кезлев уездине къайта да, Айдаргъазы коюни озюне ляйыкъ корюп, анда ерлеше.

Эв къура, багъ-багъча отурта, айван асрай. Эльбет, онъа бир даа эвленмек керек ола. Экинджи кере эвленген сонъ, онынъ къадыны 10 бала догъа, оларнынъ беши уйкен яшкъа келип вефат эте. Мемет Челеби исе Айдаргъазы коюне 4—5 яшында бала олуп келе ве яш балалыкъ чагъы Айдаргъазы коюнде кече.

Мемет Нузетнинъ тасиль алувы

Мемет Нузет пек яш бала олгъанда, окъувгъа озюнинъ авеслигини косътерип башлай. Буны сезген бабасы оны кой мектебининъ оджапчесине алып бара. Анда о бир къач йыл тасиль алгъан сонъ, бабасыны раат къоймай да, арткъач биль-

ги алмакъ истегенини айта. Огълуны окъувгъа ынтылгъаныны корьген бабасы, ёкъ деп оламай да, оны Багъчасарайдаки «Зынджырлы медресе»ге алып бара.

О заманда Мемет Челеби 9—10 яшларында бала экен. Бу ер яш Меметнинъ юрегине пек хош келе ве о мында озюни пек сербест сезип башлай. Окъувгъа буюк меракънен бериле. Онынъ истидатыны ве окъувгъа олгъан авеслигини корьген оджалар да онъа айырыджа дикъкъат айыралар. О, медреседе берильген дерслернен къанаатленмей де, рус тилини огренип башлай. Бу меселеде онъа оджалары ярдымда булунып, рус шаирлери ве яызджыларынынъ эсерлерини окъумасыны тевсие этелер.

Мемет Нузет биринджи оларакъ рус классиклери сайылгъан яызджы ве шаирлернинъ эсерлеринен таныш ола ве оларны окъуй, огрене, атта терджиме этмеге де тырыша. Бундан сонъ о озю де кимериде бир шиир язмакънен огърашып башлай. Биринджи язгъан шиири не акъкъында олгъаны акълымда ёкъ, амма о 1904 с. язылгъан.

Юкъарыда айтып кечильген сёзлерни, мен Эшреф агъа Шемъи-задеден эшиткен эдим. О инсаннен мен 1973 сенеси Нурие аламнынъ эвинде таныш олдым.

Мемет Челебининъ бу окъув юртунда окъугъан деври, осьмюрлик чагъындан — генчлик чагъына кечкен заманы эди.

Мемет Нузетнинъ иджадий ёлунынъ башы

Эльбет, Мемет Челеби шиир язып башлагъанда, чешит вакъиалар да ола тургъан. О вакъиа 1905 с. инкъилябы эди. Энди орталыкъта къалабалыкълар башлагъаныны корюп, бир шейлер язган олса, демек онынъ изине энди полиция тюшкени белли ола, чюнки оны яш шаир оларакъ танып башлайлар.

Чокъ кечмейип апске алалар. Дёрт ай Акъмесджит тюрьмесинде төргев астында булуна. Мемет анда незарет астында олгъанда биле, о тюрьме шараитлери акъкъында да шиир яза.

Бастырыкъя

Башымда мий къуруды, козюмде яш,
Ашасам да, ич кетмей тамакътан аш.
Гедже-кунъдюз раатсыз джан чекише,
Тюшке келе, юкъласам, «топракъман таш».

Козюм алды къаранлыкъ, беден ёргъун,
Ашкъа, сувгъа маддем ёкъ, гонъюль къыргъын.
Файдаланып болмайман тувгъан кунъден,
Санки дюнья, алай шей магъа даргъын!

Яткъан одам къарангъы, куфлю бир ер,
Вуджут чюрий, юрекни къаплай коп чер.
Камаранынъ къапысы тыштан киртли,
Къаравуллер долаша экишер, учер.

Уфачыкъ бир тырсылды джан къоркъуза,
Шай да къырыкъ джюректен къанлар сыза.
Шынъгъырдаша къапыда анахтарлар,
Ёргъун беден чымырдап, отдай къыза.

Кунъде бир къач сёгюле Алламан дин,
Беслий санъа къаравул гизли бир кин.
Эгер бармакъ керексе аджетинъе,
Ашамагъа меджбурсынъ сёгюш юз бинъ.

Иште, бу дёртлюклерни окъур экенсинъ, шу шиирде тас-
вирленген бастырыкънынъ куфлю, серс къокъугъан одалары
акъкъында да тесирли шиир язгъаныны коресинъ.

1905—1909 сенелери олуп кечкен къарышыкълар арасын-
да оны бир къач керелер апске алалар, амма онда бир къабаат
тапмайып, азат этелер. Бу вазияттен бираз къуртулмакъ ичюн
Мемег Челеби, «сеяткъа чыкъам» ибаресинен Къырымдан
кетте. О, Русиенинъ бир чокъ шеэрлерини зиярет эте. 1910 се-
несининъ башында, Къазанъ шеэринде яшагъан Абдулла
Токъайнен корюшип, онынъ лекцияларыны дикъкъатнен
динълей.

Энди о йыллары, Мемет Челеби бир сыра шиирлер язып, шаир намына наиль ола, «Нузет» исе онынъ бедий тахаллюсы-дыр. Сонъ о кене де Кырымгъа къайтып келе, ве кене шиир язувынен джиддий огърашып башлай.

Эдебияткъа Мемет Нузет энди шаир оларакъ озюнинъ чѣль тарафынынъ кой ве койлюлери акъкъында язгъан шиирлеринен кирип кельген. Бу шиирлернинъ биринджиси:

Кырымнынъ чѣль аятындан

Чѣль тарафнынъ койлюлери культѣбеге тырмалыр,
Чѣльге, джолгъа, кыбла, сырткъа,
дѣрт бир якъкъа къараныр.

Ашкъа тоюп, кирер уйге, дым кошеде узаныр,
Ич ойланмаз куфли ерден инсан нени къазаныр.

Культѣбедир койлюлернинъ ахырети, дюньясы,
Анда чыгып зевкъланмакътыр, дюшюнджеси, хульясы.
Кечер шайтип язы, кышы, яв заманы, руясы,
Эгленирлер эмишлермен Хатиджеси, Ильясы.

Уйле авып кунъ солгъан сонъ, топлашырлар салкъынгъа,
Озлеринче бу омюрни денъишмезлер «алтын»гъа.
Такъдирлери байлангъандыр тюрю ырым — ясынъга,
Азырлердир инанмагъа боладжакъкъа, босунъга!

Уйлер джампик, кыйыш-бурюш, ава кирмез джыл бою,
Бир вакъытта къартларнынъ да болгъан, дий тою.
Джантайып кирер уюнь босун, деп, кечинир бир сою,
Бир талайын омюридир эки атман беш къою.

Тавукъ тѣле, инсан джурты — бир бакъышта билинмез,
Джерге джатыкъ къапулардан, эгильмесенъ, кирильмез,
Купе-кунъдюз тоз-топракътан алдынъда ший корюнмез.
Къолунъда таякъ болмаса итлерден де джурюльмез.

Тезек, джапма, къокъ, къумалакъ эп очакъта тутулыр,
Парлагъанда парчалары ашкъа, сувгъа къатылыр,

Савут-аякъ майлы безмен келиши гюзель сюртюлир,
Не салыныр къаплы ерге, не де яхшы орьтюлир.

Къыян, санчы, баш аврусы темеллидир койлерде,
Сюзек, сызы, чыбан, къотур, эксик болмаз уйлерде.
Мал-мейитнинъ урбалары тизювлидир чюйлерде,
Джугъунч бар деп ойланмазлар, алгъанлар бу шийлерде.

Тувмакъ, ольмек, омюр сюрмек,
барлы-джарлы джашамакъ,
— Къадер, — дер де, бойсунарлар,
къыдырмазлар къачамакъ.
Дерлер: «Эбет, борджумыздыр Хакъ бергенин ашамакъ»,
Сюзеклерни окъутырлар, болмаса да тутамакъ.

Къартлар джолун, баба джуртун мукъаддес деп танырлар,
Джанъылыкътан сёз ачылса, эп кечмиши анъырлар.
Не къайгъырыр турмушундан, не де ибрет алырлар,
Окъув, бильги, коп марафет, артта къалгъан санырлар.

Къартлар джолун, баба джуртун мукъаддес деп танырлар,
Джанъылыкътан сёз ачылса, эп кечмишин анъырлар.
Не къайгъырыр турмушундан, не де ибрет алырлар,
Окъув, бильги, коп марафет артта къалгъан санырлар.

Джаш балларны джылатсалар, къоркъутырлар, докътур, деп,
Я беремен шу къазакъкъа, я тегине отур деп.
Инанмазлар экимликке, ондан файда ёкътыр деп,
Сёз бермезлер, бильген сонъ, бир къараны «акъ»тыр, деп.

Уйнинъ арты къой авладыр, алды десенъ эгерек,
Коралмазсынъ бир топ чечек, я ешерген бир терек.
Дерлер: «Дюнъя бизге зиндан! Коп ший бильмек
не керек?» —
Къадимлигинъ бильсенъ джетер! Дийлер, бильгени
пек сийрек...

Джаилликмен зеэрленген сонъ о койлерни авасы,
Юзерлиги, татранлары, джушанлары, джувасы,
Мен беллесем, эп батыльдыр анылатмакънынъ дапасы,
Чезер буны мектеп деген окъув, бильги ювасы.

Эльбет, шаир чѣль тарафынынъ баласы олгъан сонъ, о озюнинъ анылайышлы чѣль тарафынынъ шивесинде иджат этип кельген.

Биз бу шиирни дикъкъатнен окъур экенмиз, эвель вакъытта чѣль тарафынынъ койлюлери насыл алда омюр кечиргенлери шимди де козь огюнде джанлана.

Мемет Нузет олгъаны-оладжагъы 46 бааръни башындан кечирди. Юртумызда акимет денъишкен сонъ, онъа яшамакъ ве иджат этмек пек агъыр олса да, о бир шейге бакъмайып ишини девам эте.

Эшреф агъа Шемъи-заде Мемет Нузетнинъ иджадына къыймет кесер экен, о бойле яза:

«Къырымтатар шииррий сѣзюнинъ корюмли ве истидатлы усталарындан бири Мемет Нузетнинъ аджайип сымасыны, онынъ пек аз сюрген анылы омюрини хатырлагъанда, мен онынъ даима чечекли ве тикенли омюр ёлунынъ чешит-чешит девирлерини козюмнинъ огюне кетирмеге тырышам» — дей.

Мемет Нузет бельки озю де догъма кой баласы олгъаны ичюн, онъа кой яшайышы ве койлюлер акъкъында язмакъ, онынъ истеги ве виджданы чагъыргъандыр. Чюнки о энди озюни шаир деп таныткъан сонъ, шаирлер, язиджылар арасында сыкъча кой яшайышынен кимсенинъ иши олмагъаныны коре. Девир денъишкен сонъ янъы, «къызыл акимет» акъкъында язмагъа тырышкъанлар чокъ олгъан. Мемет Нузет кой аятынен чокъча меракълана, яза. Башкъа мевзулар да назарындан тюшюп къалмай. О, чешит жанрларда шиирлер яза. Оларнынъ бири 1905—1907 сенелери инкъилябы девиринде язылгъан олуп, шу йыллары олуп кечкен виранлыкълар акъкъында бир шииринде бойле тасвирлей, ве «Къанлы сене» — деп адландыра.

Къанлы сене (1914 сенеси)

Дёрт бир якъкъа къанлы отлар берильди,
Мамур юртлар харабеге чеврильди.
Топ сесинден джерлер, коклер депренип,
Бек коп уйлер темелинден деврильди.

Сюргюн халкълар джол боюна тизильди,
Къарты, джашы ач, джалангъач эзильди.
Бир коп масум акъсыз ерге догъралып,
Озенлерден къызыл къанлар сюзюльди.

Видждансызлар рутбелерге сатылды,
Мазлумгъа коп акъсызлыкълар япылды.
Гъариплернинъ козьяшыны сильгенлер,
Бутгъавланып, зинданларгъа атылды.

Козьлерден яш битип, къанлар тамлады,
Коп келинлер яс къарасын багълады.
Бу дешетли, яман, гъамлы куньлере,
Инсан, айван, эп небатат агълады.

Иште, Мемет Нузет шу исьянлар олуп кечкен йылларны хатырлар экен, юкъарыдаки сатырларнен тасвирлей.

Бу, шаирнинъ иджады акъкъында баягъы вакъыт кимсе лям-мим демеди, чюнки халкъымызнынъ башындан чокъ мусибетлер, белялар, фаджиалар келип кечти.

Бу сырада шаирлеримиз, языджыларымыз да буюк къыйынлыкъларгъа огърадылар. Чокъусы шаирлеримиз ве языджыларымыз бешер-онар йыл узакъ лагерьлерде ятып чыкътылар. Амма олар незарет астында олсалар да, чаресини тапып, язмагъа тырыштылар.

Мемет Нузет де олардан истисна олмады. О, озю яшап иджат эткен, агъыр йыллардан кечти. Бу агъырлыкъларгъа бакъмайып эп чешит мевзуларда язды.

Онынъ назарындан о девирнинъ къызлары ве яшларынынъ омюр тарзлары, дюнья бакъышлары да тюшюп къалмады. Озю де санки оларнынъ арасында яшлыкъ чагъыны кечирди ве озь

шиирлеринде буларны ифадели тасвирледи. Халкъымызнынъ арасында «Чызмалы мени алмай, чыракълыгъа исе мен бар-майым» деген бойле аталар сёзю бар.

Эвельки вакъытта да, шимдики киби, къызлар чокъ байлыкъ къыдыргъанлар, дюльберлерни беклегенлер. Ахыр-сонъу къартайып къалгъанлар. Мемет Нузетнинъ къалеми астындан олар акъкъында мисаль оларакъ бойле шиир чыкъты:

Къарт къызнынъ къайгъылары

Сайлагъан назгъа, наз тазгъа, я балчыкъкъа, я сазгъа.

Аталар сёзю.

20 яшында экенде

Бай болмаса, яш болмаса,
Эм де дюльбер болмаса,
Озю де бир интеллигент,
Юзю кулер облмаса,
Эр расткельген йигитчикке.
Мен «къоджам» — деп отурмам,
Ондай эткен акъайларнен
Ич бир вакъыт эв къурмам.
Абдурешит яхшы амма,
Эм окъугъан, эм дюльбер.
Лякин онда зенгинлик ёкъ,
Олсын даа пек чебер.
Дюльбер деп те, мен оларгъа
Хызметкъарлыкъ эталмам,
Ялынъыз онынъ бильгиси ичюн,
Эвни ташлап кеталмам.
Ибадулла зенгин амма,
Озю джаиль бир чобан.
Байла оны бир арангъа
Къой алдына ем, тобан.
Якъуб десенъ эм окъугъан,
Эв-баркъы да зарарсыз,
Лякин, гъарип, бойдан алчакъ,

Беттен чиркин, къарарсыз.
Мустафада окъув да бар
Гюзеллик те, мал да бар,
Лякин яшы отуз олгъан,
Ол бакъайым онъа яр.

25 яшында

Акъай деген, акъай шимди
Бай болмаса да ярар.
Озю дюльбер, окъур-язар,
Эмде яшы бир къарар.
Абдурешит яхшы эди,
Ах, мен оны къачырдым.
Къапты оны явур Эсма,
Мен бульбульни учурдым.

30 яшында

Акъайнынъ пек яшы не мот,
Аз къартлыкътан не зарар?
Тек окъувы, акъылы олсун,
Коръмеси де бир къарар.
Мустафада козюм къалды,
Эвленди о бу сене.
Мен гъарипте бахыт бармы?
Къуру къалдым мен кене.

35 яшында

Акъайларгъа чиркинлик те,
Буюк къусур сайылмаз,
Ильми, акъылы болгъандан сонъ,
Онда эрлик джоюлмаз.
Якъуб тамам къарар эди,
Мен, акъылсыз бильмедим,
Къысмет олду Сабриеге,
Мен кене де кульмедим.

40 яшында

Пек разыман бир акъайгъа
Сайламайман мен дюльбер,
Не бай, не яш, не тюкянджы,
Не языджы, не бербер.
Тек бир эркек ады болса,
Мен, гъарипке, боладжакъ,
Амет, Мемет, ким болса да,
Эксиклигим толаджакъ.
Безенемен, тюзенемен,
Пудра, боя якъаман,
Сонъ модаман кийинемен,
Сыргъа, юзюк такъаман.
Подворлы, тар аякъкъаплар,
Кофта, юбка кийсем де,
Кимсе манъа козюн къысмай,
Озюм янып кюйсем де.

Иште бу шиирнинъ сатырлары нени анълаткъаны белли:
«Чокъ сайлагъан я назгъа тюшер, я тазгъа, я балчыкъкъа, я саз-
гъа» — деген аталар сёзю бар. Буны бильген къызлар къысмет-
ти чыкъкъанда, сайлап отурмайып, барсын да аиле къурып,
бир-бирине табиат уйдурып, яшап, озъ несиллерини девам
этсинлер. Мемет Нузет о девирде яшагъан къызлар акъкъын-
да чокъ келишкен шиирлер язгъан. О шиирлерни окъутъан-
да, шу вакъыт къызларнынъ бою-посту, урба кийиши, дюнья
бакъышынен козь огюнде джанланалар. Сонъ бир аз сюкюне-
тке далып, отургъан сонъ, бу къызларнынъ такъдири не ичюн
бойле олгъаныны анълайсынъ. Бойле яшайыш тек джаиллик-
тен келип чыкъа.

О вакъытларда ичкиджилик ве джаиллик бабаларгъа, «мен
эрмен дедирткен». Бу ерде Мемет Нузетнинъ даа бир шии-
рини мисаль этип кетирмекни ляйыкъ корем.

Къальтийим экен, я, Раббим?

Уйде отурсам, дивар сыгъа,
Озь башыма джан дарсыгъа,
Безгинлик тап башкъа чыгъа.
Къальтийим экен, я, Раббим?

Тигиш тиксем, козь авура,
Болгъан къаным мийге ура,
Чюрюйджекмен тура-тура.
Къальтийим экен, я, Раббим?

Къапыда да кунь тез кетмий,
Аралыкътан джашлар отъмий,
Бу куньге ич акълым джетмий.
Къальтийим экен, я, Раббим?

Чачым халкътай буралмайман,
Падуварман джюралмайман,
Джаш-джавкъаны коралмайман.
Къальтийим экен, я, Раббим?

Кофта, юбка, о ярашмай,
Чабувлыгъа халкъ къарашмай, —
Бу ким шу? — деп, ич сорашмай.
Къальтийим экен, я, Раббим?

Шартмек къызлар пистан кие,
Къашларына джагъа кую,
Джашлар ондай союн сюе,
Къальтийим экен, я, Раббим?

Бир талайы гуллер тагъа,
Бетлерине аллыкъ джагъа,
Биздийлерни башкъа къагъа.
Къальтийим экен, я, Раббим?

Гузъгюге къаранаман,
Тынышта бир таранаман,
Кунюм шайтип озгъараман.
Къальтийим экен, я, Раббим?

Джангыз къалсам, бабам кетип,
Коп къарайман, ойнап, нетип,
Билалмайман арув этип.
Къальтийим экен, я, Раббим?

Боса-боса, меним яшым
Отуз беш я кыркъ, къардашым.
Тез агъарды гъарип башым.
Къальтийим экен, я, Раббим?

Зиянсызман дюльберликте,
Акъраным ёкъ чеберликте,
Бахтым джата буберликте.
Къальтийим экен, я, Раббим?

Айтынъыз та, бир арув сёз,
Сорайман мен, бакъ козьме-козь.
Талийсызман, ах, мен, оксюз!
Къальтийим экен, я, Раббим?

Бабам менден бир шей беклий,
Ара-сыра бек котеклий,
Къапыны да тыштан чеклий.
Къальтийим экен, я, Раббим?

Озю келе эр кунъ тойып,
Акълын, фикрин, эпсин джоп,
Озь-озюмни, бензин къойып,
Джагъайым экен, я, Раббим?

Бу шиир 14 дёртлюктен ибарет олуп, бабасы янында къа-
лып, яшыны 35—40-къа еткизген бир къарт кыыз акъкъында
лаф кете. Бесе-белли бу къоранта бираз тюшкюн алда яша-

гъан. Ана да олмагъан. Баба да тапкъан-туткъаныны ичкен сонъ, бу кыызгъа кимсе мыйыкъ бурмагъан. О кыыз, онъа бахт кульмейджегини анълагъан сонъ, озъ-озюнинъ джанына къаст этмекни ойлана эльбет. Озъ вакътында, яшлыгъында Мемет Нузет кой ве койлюлер яшайышыны юректен сезип, козюнен коръген сонъ, бойле сатырларны келеджек несильге язып къалдыргъан. Мемет Нузет эвленюв чагъына еткенджек о чель тарафында халкъымызнынъ яшайышы акъкъында пек чокъ шиирлер язып къалдыргъан. О шиирлерни окъусанъ, башкъа бир дюнья яшайышында озюньни ис этесинъ, ве ойле яшайыш бир даа къайтмасын дейсинъ.

Бу агъыр яшайышкъа бакъмайып, о Кырымны пек севген, ве Кырымдан тышта бир ерде чокъ яшамайып, къайтып кельген. Кырымнынъ чокъ ерлерини кезген ве онынъ тюкенмез байлыгъыны корюп, шиир де язгъан.

Кырымгъа

Эй, Кырым! Сен бир кесек алтындайсынъ,
Эр бир ерден дюльберсинъ, эм де байсынъ,
Къучагъынъны ачасынъ эр кельгенге,
Сен эр кезге къардашсынъ, тувгъандайсынъ.

Сыртынъ-къулан, кенъ чёллюк, къыбланъ тавлыкъ,
Денъизлеринъ багъышлай халкъкъа савлыкъ.
Юзюминъден ашагъан бир хастада
Гъайып бола, къалмай ич бир сырхавлыкъ.

Коллеринънинъ тюбюнде шифалы саз,
Дерман бере джаткъангъа, тюшюп бираз.
Топалларны джюрсете, къамбур джаза,
Тап сюектен джойтула эски мараз.

Бааръ болса, сагъа халкъ бинънен келе,
Къыйметинъни дюньяда эр кес биле.
Козю яшлы кельгенлер, башы тобен...
Уйлерине къайталар ойнай-куле.

Саип болып айтувлы кок Чатыргъа,
Тирегенсиң аркъанъны о батыргъа.
Эгильмеген бир еринъ ич къалмагъан...
Толдургъансынъ чёлюнъни тыракторгъа.

Юзюм, тютюн, шарабынъ, джермайларынъ,
Алтын башакъ осьтюрген тогъайларынъ,
Бугунъ бутюн эр якъкъа — бар — дедирте,
Дюнки джаиль татларынъ, ногъайларынъ.

Тюкенмез бир хазнадыр дюльбер ялынъ,
Эле хаста савулткъан сепет балынъ.
Къоюнъ, къозунъ, джун-теринъ тузынъ, ташынъ,
Саймакъман ич баш болмай сенинъ малынъ!

Онынъ халкъымыз арасында пек бегенилип окъулгъан
шиирлери чокъ. Халкъымызнынъ тилинде сёз сырасы айтыл-
гъанлары булардыр: «Ногъайнынъ адагъы», «Сокъур кёзьден
саадет», «Гедженъ хайыр», «Тек манъа корюнме», «Тюркюли
намаз» ве «Бир татарны фиғъаны». Асыл да бу шиирни Мемет
Нузет озюне багъышлап язгъандыр. О бай баласы оларакъ,
яхшы яшайыш корюп, сонъундан бойле тюшкюн алгъа къал-
гъанда ойле дер эди.

Бир татарнынъ фиғъаны

Мен барлыкътан джоюкъ болдым, бек зор алым,
Уйде шейим къалмады, тышта малым.
Корюнмеге акъча ёкъ, джекмеге ат,
Аякъ алып джюрмеге ёкъ меджалым.

Акъшам джатсам, юкью ёкъ, ойланаман,
Сабагъачек тёшекте айланаман.
Барлыкътаки зевкъларым эске тюшсе,
Къан териме батаман, бек джанаман.

Къайда къалды кой-койден тойлагъаным.
Мейданларда курешчи сайлагъаным.

Ал тору атым кьошгун алддан келип,
Кьюлагъына пошулар байлагъаным...

Тойгъа барсам, халкъ кейфим арар эди,
Кирсем, чыкъсам, аякъкъа турар эди.
Кьонакъбайлар кьаршымда теменнаман,
Хатырымны, конъюмни сорар эди!

Шинди багъчам кьуруды, гулюм солды,
Сарайыма, джуртыма джатлар толды.
Эльде укюм къалмады, бельде такъат,
Кече-куньдюз зенаатым — кьаргъыш болды.

Койде кьорам таланды, чёльде джерим.
Ботен кетти тёктигим манънай терим.
Окьюв, десенъ, менде ёкъ, бир джайльмен,
Къазанырман, дер эдим — ёкъ унерим.

Факъырландым, хорландым, хырпаландым,
Баргъан ерде копекке мен таландым.
Кьуртармагъа джувургъан ич болмады!
Озь башыма чалыштым, чабаландым.

Сырым халкъкъа айтмадым, озюм бильдим,
Тена ерде козюмнинъ яшыны сильдим.
Шукюр, Танърым, бу кунъни манъа косътердинъ,
«Урриет» байрамында мен де кульдим.

Мемет Нузет бу шиирни язгъан экен, онынъ бир дёртлюгинде озюни бир джайль эриф этип косътере ве бу джоулгъан, яни тутулгъан малны гъайырдан къазанып, ерине кетирмеге аджиз олгъаныны бильдире. Меним фикиримдже, буны эр кес анъламалыдыр. «О пек бай» — деп, кимни косътермесинлер, о байлыкъ инсанларгъа тёпеден ягъмур, я да кьар киби ягъмай. Халкъымызда «Далап эт кьулум, берерим», — деген, аталар сёзю бар. Иште бу юкъарыда ифаде этильген мевзу да бунъа аиттир.

Манълай терин тѣкмей ич кимсеге байлыкъ буюрмаз. Амма эр кеснинъ бунъа акъылы етмей. Мемет Нузет осюп, окъуп, чагъына еткен вакъыты бойле олгъаныны тек тасавур этмек мумкюн. О пек бол, раат яшайышны корюп яшады. Чюнки о бабасынен берабер эди. Бекленильмеген бир вакъытта дюнья денъишти, санки баш устуне айланды. Аллы-такъатлы олуп, бир къарар яшагъан инсанларнынъ къолларындан бутюн малы-мулькю чекип алынды, ве олар пек мушкюль алгъа къалдылар. Бойле вазиятке огърагъанлар о девирде пек чокъ олды. Бу агъыр куньлерге бакъмайып омюр ве яшайыш девам этти. Тойлар, эвленювлер де девам этти. Мемет Нузет де энди къырджыман йигит олып, эвленюв чагъына еткен эди.

Мемет Нузетнинъ эвленюви

Мемет Нузетнинъ бабасы, Шейх-Ислям Челеби, бу йыллар ичинде аллы-такъатлы инсан ола. Онынъ Айдаргъазы коюнде буюк эви ве азбары олгъанына бакъмайып, о Кезлев шеэринде де озюне ми, огълуна мы, ер алып, анда да эки къатлы, чокъ одалы эв къура. О эвнинъ франтонында 1907 с. къурулды деп язылгъан. Шу эвнинъ азбарында бабасы Мемет Челебиге той этип, Фера адлы бир къызгъа эвендире.

Йыл кечип бу аиле бир къызчыкъ коре. Онынъ адыны Ниаль деп къоялар. Эльбет, бу «янъы дюнья» эр кесни къувандыра. Амма чокъ языкъ ки, бу къуванч чокъкъа бармай. Фера ханым агъыр верем хасталыгъына огърап, вефат эте. Анасыз къалгъан сабий де чокъ яшамай, о да кечине.

Бойле агъыр яныкъкъа огърагъан Мемет Нузет, эп адамлар, сой-сопы арасында булунмагъа тырыша ве эп иджадыны девам эте. О, вефат эткен къадыны ве къызчыгъынынъ мезарларына сыкъ-сыкъ барып, зиярет эте, дуалар окъуй. Чеккен агъыр, яныкълы куньлерини шиирге къоюп, севдиги Фера ханымгъа багъышлай.

Мемет Нузетнинъ биринджи эвленюви.
Рсфикъасы Фера ханым ве кызы Нияльнен.

Мемет Нузет бир сыра оджалар арасында
(огдеки сырада ортада).

Къырыкъ къальбимнинъ къайгысы

Алтындайын, эльмазым, ачкъан гулюм,
Бенлик, барлыкъ, багъымда бир бульбулюм.

Табут тартып, тенинъни топракъ тутты,
Джаш джанынъны джутукъ джер джалман джутты.

Учтынъ артыкъ элимден олюм алды...
Къырыкъ къальбим къарарып, къарап къалды.

Козъ корьмеген кечеде конъюль кирли,
Тюшюнджелер, тасалар тюрю-тюрю.

Мезарынъа мингенлер миявкъушлар,
Тек, тик тенге туюла тик тавушлар.

Талпынаман, тентиреп, тек тарлыкъта,
Мырылданып, монъсиреп мезарлыкъта.

Къабиринъни къармалап, къалтырайман,
Джангъа джетти джангъызылыкъ, деп джылайман.

Иште, бу шиирни сатырларыны окъутъанда, бу инсаннынъ башына чокъ яныкълар кельгенине шаат оласынъ. Йыл кечип, Мемет Нузет бир даа эвленмеге меджбур ола, чюнки о эки азиз инсаныны джойгъаныны пек ис эте. Бу кереси о Кезлевли Селяметлер аилесинден Хатидже ханымгъа эвлене.

Хатидже ханым Мемет Нузетке эки огълан догъура. Оларнынъ буюги 1922 сенесининъ баласы олуп, ады Юсуф эди. Экинджи огъланчыкъ 1924 сененинъ баласы Фарукъ эди. Бу эки баланынъ догъувы бабаны баягъы эйи алгъа кетире. Лякин, чокъ языкъ ки, сыкъынтылар энди акимият тарафындан башлана. Базы бир язгъан шиирлери ве макъалелерини бегенмеген КГБ хадимлери онынъ изине тюшелер ве о Кезлевден де, Айдыргъазыдан да кетмек меджбур ола. Бойле шараит оны та Байдар ува вадийсининъ койлерине алып бара. О, андаки койлерде мектеп оджасы олуп чалыша. Оны о кой-

лерде пек урьмет этелер, севип-саялар. Амма о Байдар ува койлеринде къач йыл яшап чалышкъаны малюм дегиль.

Мемет Нузетнинъ бу эвленмеси де узакъ девам этмей. Бу огъланларнынъ анасы, Хатидже ханум да хасталыкъкъа огърай мы, ёкъсам апансыздан мы?, кечине.

Яш оджанынъ башына даа да агъырдан-агъыр мушкюль яныкъ тюше. Бу кереси, энди балаларгъа о, эм ана, эм баба ола.

Бойле агъыр алгъа къалгъан инсан, озюнинъ вазиятинен пайлашмакъ ичюн бу кереси энди огълынынъ анасы олгъан Хатидже ханумнынъ къабирини сыкъ зиярет эте ве онъа да багъышлап шиир яза.

Севдигимнинъ къабинде

Айрылгъан сонъ менден, козюнъ джумулып,
Къалдынъ мында, дым топракъта комюлип.
Гуль тенинде къуртлар сербест джуредир,
Ай бетинънинъ «зевкъын» олар сюредир.

Къуюлдымы о ибришим сачларынъ?
Тёгюльдими къалем чеккен къашларынъ?
Дагъылдымы бувунларынъ узулюп?
Къалдымы тек сюеклеринъ сюзюлип?

Хаялымда эп о байгъын козьлеринъ,
Къулагъымда чынълай шырын сёзлеринъ.
Тесирленип шимди бульбуль сесинъден,
Джойталмайман хаялынъны эсимден.

Гедже айда, кунъдюз кунеш нурунда,
Тувгъан джуртнынъ джылгъасында, къырында,
Алай шейде суратынъны коремен,
Сонъ делидай ойлана да джуремен.

Коюмизнинъ джыйынында, тоюнда,
Джашлар тепкен къоранларда, оюнда,
Мен сени де эп корьгедай боламан,
Бир ах чекип, джана, кую, соламан.

Чечеклернинъ джелъ къулагъын бургъанда,
О чечеклер джелъге «селям тургъанда»,
Хаялыньа мен де селям беремен.
Джылай, джылай джангъыз уйге киремен.

Бельки де бу шиир Айдаргъазыдан узакъта язылгъандыр. Буларны Нурие алам эзберден айта эди ве о ханымларны дженгем деп анъар эди, амма къайсы йыл олгъаныны хатырлап оламай эди. Эм бунъа да чокъ языкъсына тургъан. Онынъ къыз къардашлары Анифе, Афизе, Нурие, Шефикъа олсалар да, олардан файда коръмекнинъ чареси ёкъ эди. Чюнки оларнынъ бабасы Шейх-Ислям Челебининъ къолундан бутюн байлыгъыны укюмет чекип алып, къоранта азаларыны да кимни къайда къачыргъан, къувгъан эди. Апте-къардаш Нурие ве Шефикъаны исе тиббиет окъув журтындан къувгъан эдилер.

Къоранта бойле агъыр вазиятке къалгъан сонъ, онынъ азалары бири-биринден хабери олмайып, гизли яшап омюр кечиргенлер. Бир аз вакыт кечкен сонъ, Мемет Нузетнинъ къардашлары да аилелерини къуралар. Меръем къардашы белли яызджы ве шаир Абдураман Къадри-задеге, Анифе белли эрбабымыз Амет Озенбашлыгъа, Нурие исе Багъчасарайлы къалайджылар сюлялесинден олгъан Ибраим бейге къоджагъа чыкъалар. Меръемнинъ бир къыз-эвляды, Пирае Къадризаде, Анифеден Дилявер ве Меръем Озенбашлылар, Нуриеден исе Жулиде адлы къызы дюньягъа кельдилер. Бу юкъарыда анъылып кечкен инсанлар, эписи энди Алланынъ рахметинделер. Олар, ким къайда ве не ернинъ топрагындан озьлерине эбедий мекаян тапкъан олсалар да, Алла рахметинде олсунлар.

Энъ кучюк къардашлары Шефикъа ханым Тюркиеге кетип, анда бир окъумышлы тюрк адамына къоджагъа чыкъа ве бутюн омюрини о диярда кечирип, 92 яшына кельгенде Анкарада кечине. Ондан тек бир бала, Севиля къызы къалды. О да чет укюметте яшай ве даа бу кунъге къадар сагъ олгъаны белли.

Энди, кене Мемет Нузетнинъ омюр ве яшайыш тарзына, алына эр кесни анъыны, дикъкъатыны джелъп этмек истейим. Онъа Айдаргъазы ве Кезлевни ташлап кетмек нелер себеп

олгъаны белли. О, Байдар ува койлеринде бир къач йыллар чалышкъан сонъ, о ерден де кетмеге меджбур эттилер.

Бу кереси оны такъдир Бакъчасарай районынынъ (о вакъытта мен бильгениме коре Куйбышев районы эди) Коклуз коюне алып келе. Мен бу инсаннынъ омюр ве яшайыш тарзыны ифаде этер экеним, бу хатыравларымны онынъ къардашлары Анифе Озенбашлы ве Нурие Челебиевадан алгъан эдим. Иджретте Узбекистанда яшагъанда, 1955 сенеси эмиш-демишнен сораштырып алапчелеримни тапкъан эдим. Оларны тапмаздан эвель бу шейлерни анамдан, дайыларым, тизелерим ве онынънен чалышкъан инсанлардан огренген эдим.

Мемет оджанынъ Коклуз коюне келип чыкъмасы

Айтып кечкенимиз киби, сонъки йыллар бу инсангъа яшамакъ ичюн даа да агъыр ола. Онъа бир ерде раат яшап, чалышып ве иджат этмекнинъ чареси олмай. О, бай баласы олгъаны, «Зынджырлы медреседе» окъугъаны, шаир де олуп етишкени, озю ичюн буюк къабаат сайгъан. Чюнки онъа раат яшайыш бермегенлер ве онынъ изинден юрьгенлер. Бу баскъынлар КГБ хадимлери тарафындан олгъан. Онынъ ичюн Мемет Нузет омрюнинъ сонъки йылларыны Коклуз коюнде кечирди.

Бир кунъ, 1930 нджы сенелернинъ башында Мемет Нузет янында эки огълунен Коклуз коюне келип чыкъа. Бу койдеки мектеп о девирде 1912 сенеси къурулгъан, 7 сыныфлыкъ мектеп олгъаны Мемет Нузетке малюм экен. О, келип кой мектеби янында токътай. Оны корьген Амит оджа чыкъа ве олар селямлашалар, сорашалар. Амит оджа дерсини битирген сонъ, онынъ эвине баралар. Эвде олар даа да якъынджа танышалар. Бу инсаннынъ алыны корьген Амит оджа Мемет Нузетке Коклуз коюнде къалып, ерлешмек ве мектепте оджа олуп чалышмакъны тевсие эте. Атта онъа яшамакъ ичюн бир эвден ода да тапа ве эки баласынен оны анда ерлештире. Бу койнинъ залиси онъа пек чокъ ярдым эте.

Мемет Нүзет (солдан биринджи) Кезлевдеки эви огюнде.
Бу эв 1907 с. кърулгъан.

Мемет Нүзет къыз кърдашлары арасында
(аякъ устюнде сагъдан экинджи).

Онъа эм яшамакъ, эм чалышмакъ ичюн шараит догъуралар. Бу койде о озюни бираз телюкесиз алда сезе, чюнки, о кой меркезден баягъы четте эди. Эки оджанынъ достлугъы эм иште, эм де бош вакъытларда зияде теренлеше, къавийлеше. Амма бу инсаннынъ хор яшайышы, балалар да анасыз олгъаны Амит оджаны пек раатсызлай. О, бойле эр бир тарафтан къабилиетли истидатлы инсангъа, рухтан тюшмейип, яшайышыны девам этмек ичюн, ярдым керек олгъаныны сезе. Онынъ, яни Мемет Нузетнинъ, истидаты неден ибарет эди? О, оджа, шаир, уста кеманеджи, шакъаджы, атта ресим сызмагъа къабилиети олгъан бир инсан экен.

Мемет оджанынъ фаджиалы такъдири

Бир кунъ иштен бош олгъанда, Амит оджа достына бир теклифнен бара. «Билесинъми не достум? Мен сени эвлendir-мек пешине тюшмек истейим ве мен бу ишке керчектен ниетлендим», — дей Амит оджа. Мемет Нузет бу лафларны эшиткенде тап шашмалай, не айтаджгъыны бильмей. Бираз озюне кельген сонъ: «Чокъ сагъ ол достум. Меним янымда эки балам ола турып, эвим-баркъым олмайып, бир кимсенинъ эвинде яшап, кунъ кечирем. Бойле алда ким манъа эш олур?» — дей. «Бу койлерни мен яхшы билем, чокъ аилелернен танышым. Биз бу ишке бир урунып бакъайыкъ» — дей Амит оджа.

Бир къач кунъ кечкен сонъ бу меселе кене джанлана. Мектептен эвлерине къайткъанда бу эки дост кене олуп кечкен меселени муакеме этелер. «Билесинъми не достум? Биз ярын Янджу коюне барайыкъ, анда меним достум Смаил Челеби яшай, — дей Амит оджа. — Сен мытлакъ кеманенъни де алырсынъ, бираз шенъленип къайтармыз», — дей досту. Олар шай да япалар. Эртеси куню анълашкъанлары киби, олар Смаил Челебининъ эвине мусафирликке баралар. Мусафирлерни яхшы къаршылап алалар. Къаве, чайдан сонъ софра да донатыла. Бирер-экишер къаде де котерелер.

Смаил Челеби пек яхшы сесли, тюркюджи бир инсан экен. Онынъ къыз къардашы Мерзие ханым да пек яхшы тюркоу йырлай экен. Олар баягъы шенъленип, шакъалашып вакъыт

Мемет Нузетнинъ
сонъки къадыны
Мерзиє Хайрединова.

кечирген сонъ «къана достум, кеманенъни къолунъа алчы», — дей Амит оджа. Мемет Нузетнинъ энъ севген йыры «Шу Ялтадан таш юкледим» тюркюси экен, ве оны пек уста чала. Сонъ Смаил Челеби къардашы Мерзиєни чагъыра да: «Къана къардашым бизлерни «Гъамдан азат эйле» чи», — дей агъасы. Агъасы ойле деген сонъ Мерзиє ханым ёкъ деп оламай ве оларгъа «Мени де гъамдан азат эйле» тюркюсини йырлай. Мерзиє ханымнынъ эм дюльбер, татлы сеси, эм де иджраджылыкъ къабилиети олгъаныны Амит оджа биле экен. Мемет Нузет те бунъа эмин

ола. Демек бу эки дост мусафирликтен гонъюллери пек хош олуп къайталар.

Бундан сонъ мусафирлернинъ кельмелери сыкъча ола. «Сонъ достум Мерзиє ханымны бегендинъми?» — дей Амит оджа. «Меним бегенгенимден не файда, мен кене текрарлайым, мен бекяр инсан дегилим, меним эки огълум бар. Бундан бир нетидже чыкъмаз» — дей Мемет Нузет. О, ойле дей, амма бу якъын койлерде Мемет Нузет насыл адам олгъаны акъкъындаки эмиш-демишлер яйрагъан экен. Бу келипкетювлерден сонъ, Мемет оджаны Мерзиє ханым да бегене, чюнки о энди эвленюв чагъына еткен эди. Амма о агъасынынъ къорантасында, енъгепчесине ярдымджы оларакъ яшай экен.

Бир келювлеринде Амит оджа Смаил достына, не ичюн бу къорантагъа кельгенлерининъ манасыны анълата. Смаил Челеби исе: «Оны Мерзиє озю джевабыны берер», — дей. Сонъ меселени къызгъа да анълата ве сорайлар. Мерзиє ханым да бу инсанны, эки баласы олса да, бегенгенини айта ве разы олгъаныны бильдире. Бойле этип эвдекилери де разы олар. 1932 сенеси бу эки инсан, Мерзиє ханым ве Мемет Нузет нияхнен эвленелер, ве Мерзиє ханым эвленювнинъ бирин-

джи кунюнден о эки огъ-
лан баланынъ анасы ола.
Сонъ 1933 сенеси 1-джи де-
кабрь куню бу къорантада
даа бир балачыкъ догъа. О,
къыз бала ола, адыны Ниаль
къоялар. Бу эльбетте меним:
Ниаль Мемет Нузет къызы
оларакъ яшайым. Ойле этип
Мерзие ханым ве Мемет
Нузет меним анам ве бабам
олгъанлар.

Мерзие ханым Хайрединова
ве Мемет Нузет Челебиев.

Энди айтып кечкеним киби, 1932—1933 сенелери ачлыкъ
йыллары яшамакъ пек агъыр олгъан. О йылларны рахметли
анам пек чокъ хатырлай эди. Анам да, бабам да аллы-такъат-
лы Челебилер сюлялесинден олгъанлар. Онынъ ичюн олар тек
озьлери бир джорукъ яшамакъ дегиль де, атта ёкъсызларгъа
да ярдымда булуналмагъа тырышалар. Бир даа текрарлайым:
бу хатыравларны мен анам, дайым, тизем ве алаларымдан
алгъан эдим.

Мен бабам, яни Мемет Нузет акъкъында девам этмек
истейм. Инсанларнынъ айткъанына коре бабам пек акъыл-
лы, къолундан чокъ шей кельген, инсаниетли бир адам ол-
гъан. О, пек яхшы шакъаджы, баланен бала, буюклернен де
буюк олмагъа тырышкъан инсан экен. Бабамсыз бир ерде бир
джыйын я бир акъшам кечмеген. Оны эр мерасимге давет
этип тургъанлар. Амма о къаерде яшамасын, онынъ изине КГБ
хадимлери эп басып юрьгенлер, келип тапкъанлар.

Мен уфакъ олгъанда анама бабам акъкъында чокъ суаллер
бере эдим. О эр вакъыт бир эки сёзнен: «Бабанъ пек яхшы
адам ве баба эди, шимди исе ойле инсанлар пек аз», — деп,
джевап бере тургъан. Бабам мени севе эдими? Деген суальге
исе, «Бабанъ сени де, агъаларынъны да пек севе эди», — деп,
айта тургъан.

Йыллар кечип, айлар кечип, кене бааръ келе. 1934 сененинъ
21 апрель куню бабам 46 яшыны толдура. Оны келип берабер
чалышкъан достлары хайырлайлар. Бабам исе бу ерге келип,

янъыдан бир даа эвленип, раатлангъанына пек къувана, ве иджадынен даа джидий огърашып башлай. Чокъ языкъ ки, бу къуванч ве раатлыкъ пек узакъ девам этмей. О, энди 46 яшыны толдырдым дегенде, сонъ он кунъ кечер-кечмез майыс байрамы да келип ете. Байрамнен багълы мерасимни мектепте кечирип, о котеринки рухта эвге келе. Бизлерни къучакълай, опе, мени исе къучагъына алып эв ичинде долана. Шу арада о анамнынъ янына барып, мына бу дёртликнинъ: «Мен бу балагъа багъышлап, онынъ къулагъына бу сатырларны айттым», — дей де, анама да текрарлай:

Сары сачлы Наильчигим
Бахтлы олсун.
Онынъ сесинен эвимиз
Къуванчкъа толсун.

Анам бабама джевап оларакъ: «Сиз эр вакъыт янымызда олсанъыз, иншаллах сизнинъ истегинъиз ерине келир», — дей.

Анам, бабамнен пек аз омюр эткенлер, амма оларнынъ омюри пек муаббет ве шенъ-шерамет кечкен.

Майыс байрамыны анъдым. Иште 1934 с. 1 майыс байрамыны къайд этмек ичюн достлар топлаша экенлер. Акъшам устю эвге бир адам келип, бабамнынъ къолуна къолнен язылгъан бир къягъыт бере. Бабам оны окъуп башлай да, «Афу этирсиз, мен бу акъшам балаларымнен, къорантамнен бирге олмакъ истейим» — дей. Анам, четтен бабамнынъ джевабыны эшитип, къувана ве: «Не де яхшы айттынъыз», — дей.

Чокъкъа бармай, даа эки адам келе. Чокъ ялварып бу акъшамгъа бармакъ кереклигини кондирелер. Акъшам ола. Бабам кеманесини де къолуна ала. О, анамнынъ янына барып: «Билесинъми ханым?, — асыл да бу акъшамгъа бармакъ аягъым тартмай амма, не чаре?» — деп, бизлернен сагълыкълашып къапудан чыкъар экен, келип мени бир даа къучагъына ала да, оңуп, сагълыкълашып кете.

Гедженинъ эппейи вакъыты ола, бабамыз эп кельмей. Бир маальде Янджу коюнде яшагъан Смаил дайымнынъ азбарында аякъ давушлары чыкъа, амма къаранлыкъта не олаяткъаныны коръмейлер. Демек о вакъытта бабамны пек агъыр

алда, дайымнынъ азбарына кетирип ташлайлар. Кимлер кетирип ташлагъаны белли дегиль. Бабам ырмаланып-тырмаланып эвге кире. Бу ерде о ерге йыкъыла. Смаил дайым ве Анифе енгем оны бир чаре этип диван устюне яткъызалар. Дайым тез-тез барып линейкагъа атларны еке де бабама къатыкъ ичирип, тез-тез Кок-козь хастаханесине алып баралар. Эвде экенде бабам озю де, енгепче мангъа бир шей олды, къатыкъ беринъ деп етиштире, сонъ бир сёз айтып оламай, чюнки о энди эсини джойгъан экен. Экимлер не къадар тырышсалар да бабамны къуртарып оламайлар. Оларнынъ айткъанына коре, оны зеэрлегенлер. Бу о вакъытта экимлер берген малюмат эди.

Бабамнынъ олюми акъкъында ич бир ерде бир шей язылмагъан. Бу меселени къозгъап, акъикъатны тапмакънынъ чареси де олмагъан. Иште, бизлер ичюн пек азиз ве мукъаддес инсан, Мемет Нузет, яни бабам, 1934 с. 2 майыс куню эбедийликке къавушып, энди 46 баарьны корюп етиштирген инсан, 3 баласыны оксюз къалдыра.

Оны хастаханеден алып, Коклуз коюне, озю яшагъан эвге кетирип, 3 майыс куню Коклуз коюнинъ эски мезарлыгъында дефн этелер. Дженазе мерасиминде мектеп талелелери, комсомоллар, анамнынъ сой-сопу, кой джемааты, достлары иштирак этелер. Бу олуп кечкен вакъиаларны мен тек сой-сопумдан, анамдан дегиль де, о вакъытта кой-комсомол ячейкасынынъ кятиби олгъан Коклузлы Усеин агъа Саладиновдан да чокъ дефа эшиткен эдим.

Амма чокъ языкъ ки, Мемет Нузетнинъ къардашларыны бириси дженазде олмагъанлар, чюнки олар ким къайда яшагъаны белли дегиль экен. Оларнынъ хабири олгъанда, биз анамнен, мен Юсуф ве Фарукъ агъаларымнен Янджу коюне къайтып, Смаил дайымнынъ къорантасына къошулгъан экенмиз. О вакъытлар, джамилер йыкъылып, моллалар къапатылып, аллы-такъатлы инсанлар лишон права олуп, Урал дагъларына айдала экенлер.

Бабамнынъ вефаты акъкъында Мерьем къардашынынъ хабири олгъанда, бу айтып кечкен дженазе ве дуа мерасим-

лери чокътан олуп кечкен эди. Бойле хабер оларгъа насыл барып ете? Меръем Къадри-заде аламнынъ кызы Пирае Акъмесджит мектебинде окъутъанда, онен берабер Янджу коюнден бир кыз бала окъуй экен. Яз татили биткен сонъ, о кыз Акъмесджитке мектепке келе де, Мемет Нузетнинъ вефаты акъкъында талелелерге хабер айта. Буны Пирае Къадри-заде эшитип барып анасына, яни Меръем алама айта.

О, исе тез-тез Нурие къардашыны тапа да айланыр куню олар апте-къардаш Янджугъа ёл алалар. Янджуда бир гедже мусафир олалар. Агъасы къалдырып кеткен къорантасынынъ алынен таныш олалар ве анамнынъ алына пек аджыналар. Меръем ве Нурие алаларым агъаларымны да алып кетмеге къарар алалар ве ойле де япалар. Анам энди агъаларымны севип, оларгъа пек алышкъан экен. Баягъы тюшюнген сонъ, буюк къорантада онъа пек агъыр оладжагъыны козю огюне кетире. «Не япайым, бизим такъдиримиз ойле экен», — деп, агъаларымны алып кетильмесине разылыкъ бере. Биз анамнен дайымны къорантасында яшап къаламыз. Алаларым кеткенде бир къолязма дефтерини де, — «Бельки де бу дефтердеки языларны сизлер мейдангъа чыкъарырсыз» — деп, анам оны да алаларыма бере.

Мен о вакъытта 6—7 айлыкъ бала экеним. О кетиш — бу кетиш, агъаларымны тек мен дегиль де, анам да бир даа коръмеди. Не япайыкъ. О девир, о йыллар ойле бир заман эди ки, бизим къорантамызгъа ошагъан къоранталар чокъ олгъан ве олар озь колеткелеринден къоркъуп, къачып юрьген бир вакъыт эди.

Мемет Нузетни хатырлагъанлар олдумы?

Айтып кечкеним киби, Янджу коюнде анам да аллы-такъатлынынъ кызы экен. О адам эльбет Хайредин къартбабам олгъан. Къартбабам ве Сайме битам башларына кельген беляларны хатырлап, яныкъ ичинде къалалар ве бири-бирининъ артындан вефат этелер. Буюк балалары о вакъытта эвленип, къорантадан айры яшайлар. Эв

исе къартбабамнынъ буюк огълу, Смаил Челебиге къала. Бабамнынъ вефатындан сонъ биз о эвде анамнен 1937 сенесине къадар яшадыкъ. О вакъытта къартбабамдан къалгъан ат, араба, тютюн чайырлары, буюк атхане дайымнынъ къолундан тутып алынып, бу шейлер эсасында Янджу коюнинъ колхозы къурулгъан экен.

Дайым исе къорантасыны алып, Къарасувгъа барып ерлеше. Бойлеликнен о лишонлар джедвелинден чыкъарыла. Койге исе гизли келип кете тургъан. Эр сефер о бизге кельгенде, лаф тек вазиет акъкъында дегиль де, бабам акъкъында да чокъ хатыравлар ола эди.

Дайым онынъ бутюн хусусиетлерини, кечирген яшайышыны, омюр тарзыны чокъ яхшы хатырлай эди. Эвде исе анам мен яшадыкъ. 1937 сенеси о эвни де колхоз ве район мемурлары бизге чокъсунып, бизден тутып алдылар. Сонъ биз анамнен эвни ташлап кетмеге меджбур олдыкъ. Биз бир къач вакъыт анамнынъ таталары яшагъан койлерине бир-эки ай биринде, сонъ даа биринде яшадыкъ. Оларнынъ къоранталары чокъ балалы олгъаны себебинден, яшамакъ пек агъыр олды. Сонъ биз Смаил дайымнынъ къорантасына къошулдыкъ ве Къарасувда яшап башладыкъ.

Сой-соп къайда олсакъ-олайыкъ мени ве анамны аджып, бабамны пек чокъ хатырлай эдилер. Матбуатта языла, анъыла эдими? Бунынъ акъкъында манъа ич бир шей белли дегиль. 1941 сенеси дженк башлангъан сонъ, шеэр залисининъ чокъусыны койлерге кочюрдилер. Биз башта Къамышлы койчюгинде ерлешип, сонъ Молбай коюне авушкъан эдик. Молбайда бир Юсуф адлы оджанен таныш олдыкъ. О инсан бир вакъытта бабам, Мемет Нузетнен якъындан таныш олгъан, атта аз вакъыт бир мектепте де чалышкъанлар.

О инсанны мен пек севген эдим, чюнки о мени бабаджа сына къуджагъына алып, тёпеге котерип, яры кедер, яры къуванчен, озь-озюне айткъан киби: «Къана энди достум Мемет сагъ олуп, сени бу къадар олгъанынъны корьген олса», — деп, козьлери яшлана эди. Мен исе о вакъытта бу шейлерге эмиет бермей эдим. Сонъундан кечкен омюримни хатырлап, эпи-

сини козь огюмден кечирип, фикиримде бабам ичюн айтыл-
гъан лафлар гъурур догъура эди. Амма чокъ языкъ ки, тек гъу-
рурланмакъ инсанны къандырмай.

Къана энди! Мен де ана-бабамнен яшамакънынъ фе-
рагъыны корьген, сезген олсам. Языкъ ки, манъа бойле
яшайыш къысмет олмады.

Айткъаным киби, мен 22 яшына кельгенджек, бабам-
нынъ къыз къардашлары, я да агъаларым акъкъында ич бир
шей бильмей эдим. Мен оларны эмиш-демишнен сорашты-
рып, тек 1955 сенеси таптым. Булар — Нурие алам, эништем
Ибраим Къалайджы, къызлары Жулиде ве 90 яшыны кечкен
Ава шерфе битам, бабамнынъ аналыгъы эди. О вакъытта олар
Беговат деген шеэрге якъын, Стретенка колхозында яшай эди-
лер. Мен Нурие аламнен бундан сонъ багъымны ич узьмедим.
Биз пек сыкъ корюшип башладыкъ. Эр корюшкенде лафымыз
оларнынъ эвельки яшайышлары ве бабам акъкъында ола эди.
Олар, сонъ 1966 с. Ташкентке авуштылар. Бу арада да бизлер
мектюп багъымызны узьмедик. Матбуатта биринджи олуп
Мемет Нузет, яни бабам акъкъында рахметли Эшреф агъа
Шемьи-заде язып башлады.

О, «Ленин байрагъы» газетасында бир бет макъале ве
Мемет Нузетнинъ язгъан шиирлерини бастыргъан эди. 1967 с.,
бундан сонъ 1971 сенеси «Эдебият хрестоматиасын»да онынъ
иджады акъкъында язылгъан эди.

Амма мен шимди, энди къач сене эвель аяттан кеткен
апте-къардаш Кевсер ве Айше битайлар акъкъында айта-
джакъ олам. Кевсер ве Айше битайлар Балыкълава районы-
нынъ сакинлери эдилер. Айны шу Скеле коюнде де Мемет
Нузет бир къач вакъыт яшагъан ве оджалыкъ эткен. Бу эки
апте-къардаш да бабамны хатырлап, «Янъы дюнья» газета-
сына «Мемет Нузет — оджамыз эди» серлевалы макъале язып,
«Молланен ногъай» серлевалы бир шиирни анъып «Гъалиба
бу шиирнинъ муэллифи Мемет Нузет эди» — деп, язгъан
эдилер.

Мемет Нузетнинъ кызы Ниаль ханым Хайрединова ве Мемет Сеитасановнынъ буюк къорантасы. Огъуллары Нузет ве Сейтали, келинлери Сеяре ве Анифе, кызы Сафие ве киеви Дилявер, ве торунлары.

Мемет Нузетнинъ догъулгъаны 110-йыллыгъына багъышлангъан тедбиринден сонъ, Исмаил Гаспринский кутюпханесинде топлангъан шаирнинъ сой-соплары ве эдебият мухлисleri.

Гаспринский адына кырымтатар кутюпханесининь огюнде Мемет Нузетнинь «Кырымнын чёль аятындан» адлы китабынын такъдиминден сонъ бир группа язиджылар, шаирлер ве Мемет Нузетнинь сой-соплары.

Мемет Нузет 1929—1934 сс. яшагъан азбарда: *солдан-сагъга* шаирнинь торунчеси Эльмаз, кызы Ниаль, шимдики эвнинь саиби Сеитмемет агъа, келини Анифе, торуны Сейтали ве торунчеси Зарема.

Мемет Нузетнинъ догъулгъаны 120-йыллыгъына багъышлангъан ачыкъ дерстен бир левха. Отургъанлар: *солдан* Къубедин оджа Сялядинов, онынъ янында шаирнинъ кызы Ниаль ханым Хайрединова ве онынъ келини Сяйре ханым Сеитасанова ве 4 курс студентлери.

1929—1934 сс. белли шаир ве оджа Мемет Нузет яшагъан эвнинъ огъ тарафы.

Исмаил Гаспринский кутупханесинде Мемет Нузетнинь «Къырымнынъ чёль аятындан» адлы китапнынъ такъдими вакъытында шаирнинъ кызы Нияль Хайрединова чыкышта булуна, онынъ янында отургъан, китапнынъ серия муаррири Айдер Эмиров.

1929—1933 сс. шаир ве оджа Мемет Нузетнинъ яшагъан эвине хатыра тахтасы къоюлгъан сонъ, кельген оджалар, студентлер, эдебият мухлисleri, журналистлер ве шаирнинъ сой-соплары иштирагинде чыкъарылгъан ресим.

Молланен ногъай

*(Бир ногъай моллагъа мусафирликке бара да,
араларында бойле лаф ола)*

Буюрынъыз ашкъа!
Бу ашнынъ леззети
Эр аштан башкъа,
Лякин шу чанакъта
Эт эки кесек.
Тоярмыз иншалла,
Бисмилля десек.
Ногъай бир дегиль,
Бинъ бисмилля айта.
Кене де къурсагъы
Чорулдап къайта.

Эбет бу шиирни олар дерсте экенде эзберлегендирлер. Ондан сонъ къач он йыллыкътар кечти. Оларнынъ акъылында шиир толусынен сакъланмагъан. Сонъ бу къартийлернинъ макъалесине селенип, бу шиирни толусынен, олгъаны киби Багъчасарай шеэринде яшагъан «Янъы дюнъя» газетасынынъ даимий окъуйыджысы Ш. Куртмоллаев да хатырлап, «Муэллиф шубе догъурмай» серлевалы макъалени бастыргъан эди.

Ногъайнынъ бири бир моллагъа бара,
Молла да онъа бир софрачыкъ къура.
Дейки: «Эй, мусафир! Буюрынъ ашкъа,
Бу ашнынъ леззети эр аштан башкъа.
Бакъынъ шу чанакъта эт эки кесек.
Тоярмыз иншалла бисмилля десек».
Ногъай бир дегиль, бинъ бисмилля айта,
Кене де къурсагъы чорулдап къайта.
Умюрлеп чыкъа бу молла бир ёлгъа,
Эм азыр ногъайда мусафир ола.
Ногъай бир къойны котерип соя,
Пиширтип молланынъ огъуне къоя.
Дей: «Богъа «бисмилля!» керекмей аслы,
Тоярмыз беллейим биз наслы-наслы».

Мен бу шиирни шу эки кичик макъаледен алдым, ве газетада насыл нешир олунгъан олса, ойле де бу ерде ифа-деледим. Бу макъалелерден корюне ки, о вакъытта Мемет Нузетнинъ талебелери олгъан, шимдики къартлар биле эп даа оны унутмайып, хатырлайлар. Бу апте-къардаш Кевсер ве Айше битайларнынъ «Гъалиба» деген шубесини догъурлагъан урьметли Ш. Къуртмоллаевкъа да тешеккур бильдир-мек истейим. Бу да Мемет Нузетнинъ иджадыны акъылында туткъан инсанларгъа «Эвалла!» — деп, айтам.

Мемет Нузетнинъ хатырасына багъышлангъан тедбирлер

Умумен айтаджакъ олсакъ, чокъусы алда Мемет Нузет ве онынъ иджады «Йылдыз» журналында басылгъан эди. 1988 сенеси меним бабам догъулгъанына 100 йыл толуву мунасебетинен дуа мерасимини кечирдик. Шимди Алланынъ рахметинде олгъан Сафие къызымыз къартбабасы Мемет Нузет акъкъында «Ленин байрагъы» газетасында «Татлы ел-лер талгъын, талгъын эскенде» — серлевалы буюк макъа-ленен чыкъышта булунгъан эди. Айны шу йыл озъ ватанымыз Къырымгъа авдетимиз башлады. «Ленин байрагъы» Къы-рымгъа кочюп келип «Янъы дюнья»олды. «Йылдыз» журналы да ватанымызда нешир этилип башлады. Мемет Нузет акъ-къында матбуатта да анъып башладылар. Онынъ иджадынен рахметли шаир ве языджы Юнус Къандым огърашып, меракъ-ланып башлагъан эди. Языкъ ки, о инсан да пек яш экенде бу дюньяны терк этти. Алла рахмет эйлесин.

Мен эвельки саифелерде бабамдан къалма, къолязма шиирлер дефтери акъкъында язып кечкен эдим. Иште шу дефтер Меръем аламнынъ къолунда олуп, о озюнен бир-ге оны та Румыниягъа алып барды ве къорчалады. Сонъ Меръем аламнынъ къызы Пирае ханым чаресин тапып, Узбекистангъа мусафирликке кельгенде, о дефтерни де ке-тирип онъа берген эди, чюнки о дефтердеки язылар арап уруфатында язылгъан олуп, о языларны бизим яшлар ара-сында окъумагъа бильген пек аз эди.

Сонъ о дефтер чокъ инсанларнынъ къолуна тюшюп, доланды занымджа. Энъ сонъунда тувгъаным, Анифе аламынынъ къызы Мерьем Озенбашлынынъ къолунда булунаракъ, о дефтерде язылгъан шиирлерни китап шекилинде чыкъармагъа ниетленди. Мең, Мемет Нузетнинъ къызы оларакъ ве Мерьем тувгъаным озъ-ара сухбеттен сонъ, Гаспринский адына миллий китапханемизнинъ директоры Айдер Эмировгъа бу шиирлерни бир китап шекилине кетирип, нешир этмекни мураджаатында булундыкъ. О, ёкъ демеди ве бу ишке керекли инсанларны джелъп этип китап чыкъув меселесини башлады.

Китапнынъ серлевасыны: «Къырымнынъ чёль аятындан» деп адландырмакъ къарары чыкъарылды. Рессам Зарема Трасинова, редактор исе рахметли шаир ве языджы Шакир Селимов, транслитерация ве тертип этиджи Нариман Сеит-ягъяев олдылар. Китапнынъ такъдимнамеси буюк колемде, бутюн зиялармыз иштирагинде 2003 сенеси кечирилип, дюнья юзюни коръди.

Бир къач йыл арткъа къайтып, айтам. 1998 сенеси, бабамнынъ догъулгъанына 110 йыл толувы мунасебети иле, буюк дуа мерасимини энди Къырымда кечирген эдик. Амма языкъ ки дуагъа чагъырылгъан шаир ве языджылармыздан тек энди чокътан рахметли олгъан Черкез Али агъанен Юнус Къандым кельген эдилер. О йылларда Мемет Нузетнинъ аяты ве иджадына багъышлангъан «Эдебий керван» фильми де чыкъарылгъан эди. Оны бир эки дефа телевизорда нумайыш эткен эдилер. Шимди исе и дискми, лентамы, къайда олгъаныны малюм дегиль.

Къырымда Мемет Нузетнинъ ады къоюлгъан, бир къач къасабада сокъакълар бар. Булар Дубки къасабасында ве Кезлевде Исмаил бей къасабасындадыр. Къырымгъа къайткъан сонъ, айтып кечкеним киби, бабамнынъ иджадынен рахметли Юнус Къандымов меракъланып башлагъан олса, девамыны шимди Къубедин оджа Саладинов девам эте демек мумкюн. 2008 сенеси апрельнинъ башында Къубедин оджа бир теклифнен кельди. Онынъ теклифи неден ибарет эди? Мемет Нузетнинъ догъулгъанына 120 толувы мунасебетинен кечириледжек ачыкъ дерске мени студентлернен таныш эт-

Нияль Мемет Нузет кызы Хайрединова бабасынынъ догъулгъаны
125-йыллыгына багъышлангъан тедбирдеки чыккышы

Мемет Нузетнинъ догъулгъаны 125-йыллыгына
багъышлангъан тедбирден бир корюниш

Мемет Нузетнинъ догъулгъаны 125-йыллыгына багъышлангъан
тедбирде белли языджи ве шаир Аблязиз Велиев чыкъышта булуна.

Мемет Нузетнинъ догъулгъаны 125-йыллыгына багъышлангъан
тедбирде белли алим, эдебиятшынас, профессор Исмаил Керимов
кельгенлерни шаирнинъ иджадынен таныш эте.

Мемет Нузетнинъ догъулгъаны 125-йыллыгъына багъышлангъан
тедбирде белли алим Нариман Сеитягъев шаирнинъ иджады
акъкъында чыкъышта булуна.

Мемет Нузетнинъ догъулгъаны 125-йыллыгъына багъышлангъан тедбирнинъ
тешкилятчысы ве алып барыджысы Къубедин оджа Салядинов
къыскадан шаирнинъ иджадынен таныш эте.

Мемет Нузетнинь догъулгъаны 125-йыллыгына багъышлангъан тедбирде
«Татлы сес» конкурсынынъ гъалиби Къальбинур Кенджалиев
шаирнинъ «Ногъайнынъ адагъы» шиирни эзберден айта.

Мемет Нузетнинъ догъулгъаны 125-йыллыгына багъышлангъан тедбирде
белли журналист «Янъы дюнья» газетасынынъ муаррири Зера ханым Бекирова
шаирнинъ иджадында расткельген халкъ иджады левхаларынен таныш эте.

Мемет Нузетнинь догъулгъаны 125-йыллыгына багъышлангъан тедбирде
4 курс талебеси Диана Алимова шаирнинь шиирлерини окъуй.

Мемет Нузетнинь догъулгъаны 125-йыллыгына багъышлангъан
тедбирде Ленера Меметова (Кезлевли) чыккышта булуна.

Мемет Нузетнинъ догъулгъаны 125-йыллыгъына багъышлангъан
тедбирде Мемет Кемалетдинов чыкъыш япа.

Мемет Нузетнинъ 125 йыллыгъына багъышлангъан тедбирде
кутупхане мудири Айдер Эмиров чыкъышта булана.

Мемет Нузеттинъ 1929—1934 сенелери яшагъан эм оджа олун чалышкъан
Коклуз коюндеки эвине хатыра тахтасы къоймакъ мунасебетинен кельген
оджалар ве шаирнинъ сой-соплары шаир чалышкъан мектеп огюнде туралар.
Бу бина 1912 с. къурулгъан. Шимди джами сыфатында хызмет эте.

Мемет Нузеттинъ торунчеси Дилявер Сеитасанов,
къартдедеси яшагъан эв диварына хатыра тахтасыны ерлештире.

Мемет Нузетнинъ яшагъан эвине хатыра тахтасы къоймакъ ичюн кельген бир группа оджалар шаирнинъ дефн этильген мезарлыгъында.

Сагъдан солгъа: Нариман Абдульваапов, Ахтем Джелилов, Милера Саттарова, Ниаль Хайрединова, Исмаил Керимов, Къубедин Салядинов ве Аблязиз Велиев.

Хатыра тахтасы ерлештирилъген сонъ, белли алим, эдебиятшынас, профессор Исмаил Керимов топлангъанларны Мемет Нузетнинъ иджадынен таныш эте.

мек ве чыкышта булунмакъ макъсадынен теклиф этти. Мен бу теклифни джан юректен къабул эттим. Корюшюв пек мераклы, юксек севиеде кечти.

Бу ксрюшювнен мен къанаатленсем де, Къубедин оджанынъ фикиринде даа бир гъае пейда ола. О гъаени амельге кечирмек ичюн, энди мушавере де олуп кечкени акъкъында, Къубедин оджа манъа бильдирди.

Гъае неден ибарет эди? Бабам, яни Мемет Нузет омрюнинъ сонъки йылларыны Коклуз коюнде яшап, чалышып кечиргени белли. О вакъытта биз яшагъан эв эп даа пек яхшы алда тура экен. Ана шу эвде шимди яшагъан къорантанынъ башы Сеитмемет агъадан разылыкъ алып, эвнинъ диварына шаирнинъ ресими иле «хатыра тахтасы» асмакъ эди. Эльбет бу гъае омюрге кечирильди. Бу ишни Къубедин оджа бир озю дегиль де, Янджулы Мемет Кемалитдиновнен яптылар. Мемет бей бойле ишлерге пек джиддий янашкъан адамдыр.

Иште тахта азыр. 2012 сенеси апрель 23 куню мен къорантамнен: балаларым, торун-торунчелеримнен Коклуз коюне ёл алдыкъ. Биз энди Коклузнынъ эски мезарлыкъы янында токътадыкъ. Чокъ кечмей, Къырым Муэндислик ве Педагогика Университетининъ оджалары, студентлери, языджылар ве бир къач журналистлернен бирге бир балабан автобуста, хатыра тахтасы ачылув мерасиминде иштирак этмек ичюн келип чыкътылар. Мезарлыкъкъа таба котерильдик. О ерде яткъан бабамнынъ ве дигер мевталарнынъ рухларына Нариман оджа Абдульваапов дуа окъуды. Эпимиз дуагъа къошулып, аминъ эттик ве ёлумызны девам этип, койге кирдик. Башта бабам чалышкъан мектепнинъ янына барып, онынъ ичине кирип бакъып чыккъан сонъ, тышкъа чыкып, мектеп огюнде ресимге тюштик. Ондан сонъ хатыра тахтасы къоюладжакъ эвнинъ янына етип бардыкъ. О ерде эр кес топланып, хатыра тахтасыны диваргъа ерлештирген сонъ, эр кес топланып ресимге де тюштик. Сонъ оджалар бир бирининъ артындан сёзге чыкып, Мемет Нузетнинъ омюрю, иджады акъкъында чокъ эйи сёзлер айттылар. Бу мерасим бабам, Мемет Нузетнинъ догъгъанына 124 йыл толуву мунасебетинен олуп кечти.

Мерасимнинъ девамы къаве, чай, татыллыкъларнен екюнленди. Бизим къорантамыз бу олуп кечкен мерасимден пек буюк теэссуратнен къайттыкъ. Бу мерасимнинъ башында туруп, мейдангъа чыкъаргъан инсанларгъа озюмнинъ буюк тешек-кюримни бильдирип, чокъ сагъ олунъыз демек истейим.

Арадан 1 йыл кечип Къубедин оджа Мемет Нузетнинъ 125 йыл толуву мунасебетинен Къырым Муэндислик Педагогика Университетининъ Челеби Джихан адына дерс ода-сында 2013 с. 23 апрельде эдебий конференция кечирген эди. Бу да бир буюк тедбир олуп, чокъ зиялыларымыз — оджалар, языджылар ве студентлер иштирак эткен эдилер.

Сонъ бу олуп кечкен тедбир акъкъында «Йылдыз» межджуа-сында, онынъ баш редакторы Дилявер Османов макъале язып окъуйджыларгъа да бильдирген эди. Бу олуп кечкен тедбир язылгъан ве джанлы шекильде косътерильген дискны бакъ-къанда юрегим гъурургъа толуп таша. Къубедин оджа тедбир-нинъ тешекбюсчиси озю эди, тешкиль этип, озю де алып барды. Сёзге чыкъкъан оджалар: Исмаил Керимов, Аблязиз Велиев, Фера оджа, Нариман Абдульваапов, Нариман Сейтягъяев, Айдер Эмиров, «Янъы дюнья» газетасынынъ баш редакторы Зера Бекирова ве башкъалары бабам Мемет Нузет акъкъында чокъ эйи сёзлер айтып, онынъ иджат этип къалдыргъан шиир-лерини талиль эттилер. Сонъ онынъ базы шиирлерини мектеп талевеси, Къальбинур Кенджалиев ве студентлер окъуп, тедбир иштиракчилерининъ гонъюллерини котердилер.

Сонъунда сёз манъа берильди. Мен де бильгиме коре ве бильгенимни айтып, бабамнынъ терджимеиалына бираз тю-зетмелер кирсетмеге тырыштым, чюнки онынъ къолязмасы эсасында «Къырымнынъ чель аятындан» адлы китапта бабам-нынъ терджимеиалында бираз янълышыкълар косътериль-ген. Бу инсан, яни Мемет Нузет эдебият тарихына классик шаир ве языджы оларакъ кирген экен, онынъ терджимеиалы да догъру олмакъ керек. Бир кимселер бильмей уйдурылып айтылгъан шей тарихке кирмемек керек.

Пирае татамнынъ изаатына бакъкъанда: бабам санки Стамбулда да бир къач йыл булунгъан. Нурие алам Пирае та-

тамдан арткъач бильсе керек, о эр даим буны ред эте эди. Мен бу шейлерни бала ве торун, торунчелерим бильсин деп, сулялемизни девам этсинлер деп, язып къалдырмакъ ниетинен яптым.

Бу меселе халкъымыз арасында кенъиш даркъалып, уйкенлермиз бугунъ де, бутюн сагъ къалгъан несилинен корюшип озъ сюлялеси акъкъында бизден сонъ кельген несильге язып къалдыргъанларыны истейим. Меним фикиримдже бу къырымтатар халкъынынъ акъикый тарихы олур. Мусульман умметинде бойле бир анълам бар: инсан дюньяда яшар экен, о энъ аздан сюлясининъ еди несиль эджададыны бильмек керек деп айталар. Мен бабам акъкъында хатырлавларыма, меним бабам, къартбабам ве дедемлер кимлер эди?

Биринджи несиль, Сейтхалил дедем, аджы экен, Уркые къартбитам. Олар, экиси де Садыр коюнден.

Экинджи несиль, Шейх Ислям Челеби, Сейтхалил огълу. Айдаргъазылы къартбабам.

Учюнджи несиль, Мемет Нузет Шейх Ислям огълу. Челебиев, Гулюмбей коюнде догъулды.

Дёртюнджи несиль, мен, Ниаль Мемет Нузет къызы, Коклуз коюнде догъулдым.

Бешинджи несиль, меним балаларым: Сейтали, Нузет, Сафие Узбекистанда догъулдылар.

Алтынджи несиль, торунларым: Сейталиден: Гуляра, Лейля, Зарема Ташкентте догъулдылар. Нузеттен: Диявер, Эльзара Ташкентте догъулдылар. Сафиеден: Рустем Ташкентте, Эльмаз Къырымда догъулдылар.

Единджи несиль, Лейля торунымдан: Севиля, Нариман Акъмесджитте догъулдылар. Диявер торунымдан: Сафие, Медине, Герай Акъмесджитте догъулдылар. Эльзарадан: Эмран, Эдем, Мелек Акъмесджитте догъулдылар. Рустемден Сафие, ве Эльмаздан Диявер ве Осман, Акъмесджитте догъулдылар.

Бабамнынъ терджимеалына даир базы тюзетмелер

Мен энди бир къач кере текрарладым. Бабамдан къалгъан-да мен аман-аман беш айлыкъ сабий эдим. Анамдан, ач-земен Урал дагъында бир битли баракъта къалгъанда 13 яшында эдим. Мен ана-баба ферагъыны корьмей осьтюм. Амма бу 13 яшыны толдургъангъа къадар анамнен олдым. Бизим эр даим къонушмамыз бабам акъкъында хатыравларнен ола эди. Сонъ, заман кечип, мен бабамнынъ къардашларыны тапкъан сонъ, бабам акъкъында даа чокъ малюматларны мийиме синьдирдим.

Бу иште рахметли Эшреф агъа Шемьи-заденинъ де буюк ярдымы олду. Бабам язып къалдыргъан къолязма эсасында 2003 сенеси «Къырымнынъ чель аятындан» адлы китапы чыкъты. Анда бабамнынъ терджимеалына янълышыкълар кирди. Бу, эписи шейлер бири бирини текрарламакънен олды. Матбуатта да тюрлю заманда, газеталарда олсун, олсун меджмуаларда коресинъ ки, Мемет Нузетнинъ тек догъулгъан йылы догъру костериле. Айы, куню ве вефаты янълыш. Айны китаптаки изаатларны козь огюне алыр экеним «Мемет Нузет 1888 с. 13 мартта Айдаргъазы коюнде догъды», деп языла. Вефаты исе 1933 с. косьтериле.

Бу янълышыкъларны тюзетмек ичюн, яызджылармызгъа мурадкатта булунып, колемли макъалелернен «Къырым» газетасында бир къач кере чыкышта булунгъан эдим. Нетиджесини корьмедим. Догъгъан йылы 1888 с. 21 апрель, кою исе Гулюмбей деп, язылса догъру олур эди. Мен бойле олмалы деп беллейим. 2005 сенеси, февральде «Мейдан» радиосы озь ишини башлап, бутюн халкъымызны къувандыргъан эди, ве онынъ яйынлары йыл-йылдан меракылы олуп бармакъта. «Мейдан» радиосынынъ яйынларында иштирак этмек ичюн мени де бир къач кере чагъыргъан эдилер. Эльбет мен ёкъ демедим, барып, берильген суаллерге джевап бермеге тырышкъан эдим. Чокъусу суаллер бабам, яни Мемет Нузетиннъ омюри ве иджады акъкъында эди. Сонъки суаль: «Бабанъыздан сизге де бир шейлер кечтими?», деп сорагъан эдилер. Эбет бу суальге де джевап бермек керек олды.

Бабамдан манъа кечкен мирас

Мен эр вакъыт утанмайып айтам ки, мен олгъаны-оладжагъы 4 сыныф рус тилинде бильги алдым. Бунъа бакъмайып, зерре къадар вакъыт тапсам, китап окъумагъа ашыкъа эдим. Джаиллик мени пек къыйын ве чиркин вазияетте къартайтмасын деп, бильгениме коре, менден сонъ, мени хатырлатаджакъ бир шейлер язып къалдырмагъа тырыштым. 1957 с. Озбекистанда тувгъан тилимизде «Ленин байрагъы» газетамыз чыкъып башлагъан сонъ, о газета меним мектебим олды.

Шириетни пек севем. Кимерде бир бабам Мемет Нузет акъкъында да яза эдилер ве онынъ язгъан шиирлерини окъуп, къувана эдим. Сонъ мен де арада-сырада бир шейлер язып башлагъан эдим, амма газетамызгъа ёлламай эдим. 1968 сенеси, 23 февраль «Ленин байрагъы» газетасында белли къырымтатар къараманы, учуджы Аметхан Султан акъкъында бир буюк макъале басылгъан эди. О макъалени буюк меракънен окъуп, къолума къалем алдым. Бир эки кере язып, кягъытны топлап аттым. Учюнджи кереси бойле сатырлар догъды. Шиирнинъ серлевасы: «Сен кокнинъ Султаны олгъансынъ Амет хан» деп къойдым.

Сен кокнинъ Султаны олгъансынъ Амет хан

Буны мен якъында окъудым, бильдим.
Юректен къувандым, шадландым, кульдим,
«Бинъ яша Амет хан агъамыз» — дедим.
Эльбетте шан-шурет къолай кельмеген.
Бар кучънен ынтылдынъ авада, ерде.
Адынънен айтыла сокъакълар, мектеплер.
Биз ичюн гъурурсынъ эр бир эректе.
Дегиль тек огъланлар, къызлар да ынтыла.
Изинъден бармагъа издашынъ олуп.
Тек тынчлыкъ олсун журтымда аманлыкъ,
Осермиз сендайым къараман олуп.

Бу сатырларны мен берабер чалышкъан къызларгъа косътердим. Олар бу учъ дёртлюкни пек бегендилер, ве «Ленин байрагъы» гасетасына ёлламамны тевсие эттилер. Мен олар-

нынъ сёзюнден чыкъмайып, газетагъа ёлладым. Амма чокъ-къа бармай биз 3-Баяут савхозыны терк этип, Къырымны арз этип, ёлгъа чыкътыкъ. Бу 1968 с. 16 август эди. Мен ёллагъан шиир августнынъ 30-да газетада басылгъан. Бизден сонъ Баяуттан кочюп келип бизге къошулгъанлар, меним шиирим басылгъан «Ленин байрагъы» газетасыны кетирген эдилер. Мен эльбет оны корюп, пек къувандым. Бундан огюне де даа бир къач шиир тарзында язылгъан шейчиклер бар эди.

Умумен алгъанда, эписи шиир тарзында язылгъан шейлернинъ сайысы эллиден кечти. Олар тюрлю мевзуда ве йыл мевсимлерине багъышлана. «Къырым» газетасында басылгъан шиирчиклеримни язмакъны девам этмек истейим. Ашагъыдаки шиир 1961 сенеси 22 июнде язылды.

Эр кунъ акъылымда

Бир тюшюнип бакъсанъ эгер,
Нелер кельди башыма?
Не себептен аналарнынъ,
Чал сачы тюшти башына?

Эр бир яздай 41-джи
Йылнынъ язы да кельди.
Адий язгъа ошамады,
Къанлы козьяш кетирди.

22 июнь танъы халкъны,
Абдыратты, уятты.
Договорны бозып хайин,
Гитлер бизге окъ атты.

Окътан къоркъмай батыр халкъым,
Силя алды къолуна.
Ана-баба эвлятларын,
Озгъарды дженк ёлуна.

Дженкке кеткен, багърын керип,
Тюшти душман алдына,

«Къорчалайым» — деп душмандан,
Юрт топрагъын, малыны.

«Къырым бизим» — деп немселер,
Юрьдилер Къырым ёлунда.
Эр адымда къырылды фашист,
Партизанлар къолундан.

Бунъа артыкъ чыдамады,
Фашист кельди пешмангъа.
Онъгъа, солгъа ич бакъмадан,
Тутуштырды къачмагъа.

Барып Берлинде токътады,
Артыкъ къачмагъа ер ёкъ.
Ер тюбюнде, бункеринде
Теслим олду бу айдут.

Чокъ джанчыкълар телеф олды,
Улу Ватан огърунда.
Бундан сонъ чокъ йыллар кечти,
Лякин эр кунъ акълымда.

**Эмек къараманы, механизатор
Энвер Алиевге багъышлана**

Энвер! Санъа чокъ аферин,
Къырым огълу.
Иште белинъ ич таламай,
Дюменде къолунъ.

Трактор дюмени башында,
Чёль бойладынъ.
Берекетнинъ арттырувда,
Ай ойладынъ.

Кунъдюзге гедженъ чевирильди,
Памукъ сачтынъ.

Ватан буны корюп, огюнье
Медаллер асты.

Беректни арттырдынь,
Сен йыл-йылдан.
Сачувны озюнь башлайсынъ,
Еньгиль къолдан.

Урлукъ ерге яткъанда,
Чыкъасынь чёльге,
Ач олсанъ, эм ёрулсанъ да,
Къайтмайсынъ эвге.

Сачтынъ урлукъ, чокъ кечмей,
Чёль ешерди.
Майыс, байрамы эр кес шад,
Сен исе чёльде.

Кечер сыджакъ язымыз,
Памукъ осер.
Эр тюп сайын, гъондже сайын,
Гонъюлинъ осер.

Мына кельди сентябрь,
Памукъ ачты,
Бу кунълерни корьгенджек сенинь,
Чырайынъ къачты.

Мына кельди октябрь,
Берекет пек бол.
Оны джыйып алмакъ керек,
Техника, эм къол.

200 тонна джыярым деп,
Сёз бердинъ.
Эсапчы исе бир къалдырмай,
Бункерни сайды.

Сёзюнънинъ саиби олдынъ сен,
Бинъ яша «достум»,
Газетагъа кьойсанъ ярашыр,
Боюнъ, постынъ.

Тек газетагъа дегильсинъ,
Сен озюнъ ляйыкъ.
Юкъары Советке депутат этип,
Сени сайлайыкъ.

Бир вакъытта бойле инсанларымыз да бар эди. О бу кунъ-
лерде де сагъ-селямет яшай.

Севдим сени

*(бу шиир эки яшнынъ севгиси акъкъында.
Абди ве Лейлягъа багъышлана)*

«Лейля сени ярем» деп адладым,
Эр ерде сеннен корюшювлер арадым.
Не ичюн мени терс джевапнен къакътынъ,
Янынъдан кечсем айланып та бакъмадынъ.

Кель яныма Лейля ярем, къулакъ сал.
Мен сёйлейим, эр сёзюмни эзбер ал.
Севги дегенинъ инсангъа бир келир,
Эшит сёзлерим пек догъру, ёкъ ялан.

Якъты мени сенинъ эля козьлеринъ,
Юрегиме ханджер олды «ёкъ» сёзюнъ.
Юрегимде севги ачкъан сен олдынъ,
Кель алымны аджып Лейля гузелим.

Санки бу дюньяда сенден башкъа кимсем ёкъ.
Сен олмасанъ, дюнья корер козюм ёкъ.
Сен ичюн де мен дюньямдан вазгечтим.
«Сенден гъайры яр севмем» — деп, ант эттим.

Сезем, сени, юрегинъде севги бар,
Севем десенъ, бу не айып, не де ар.
Эпимизнинъ севильмеге акъкъымыз бар.
Кель алымны аджып Лейля, назлы яр.

Адынъны анъсам юречигим санчылай,
Буны о коре, лякин ичте аджымай.
«Унутаим сени» — деп мен ынтылам.
Юречигим ич унутаджакъкъа ошамай.

(Ахыр сонъу Лейлянынъ джевабы)
Севгинъ чин юректен олса,
Мен санъа къол узатам.
«Сенде мен бахтымны таптым» —
Деп, илериде ишанам.

1961 с.

Гузелиме

Эй гузелим нейчун манъа,
Бойле ишанчсыз бакъасынъ.
Шу бакъышынынънен эй гузель къыз,
Юрегимни якъасынъ.

Бир корьгенде сени севдим,
Ашыкъ олдым озюнъе,
Кель къыйнама, джевап бер,
Козь тюшюрип козюме.

Сувгъа кетсенъ, мен де кетем,
Тюшюп сенинъ изинъе.
Къулакъ асмай, сен кечесинъ,
Мен кеткенде изиме.

Не иш, не аш козьге корюнмей,
Юректе тек севдалыкъ,
Эгер сени корьмей къалсам,
Куньдюз ола къаранлыкъ.

Кель гузелим, корюшейик.
«Булюр» чешме башында.
Чин къальптен айтам санъа,
Севдалыкъ бар башымда.

Кель экимиз бир олайыкъ,
Къолны къолгъа берейик.
Ярыкъ дюнъя сефасыны,
Экимиз берабер сюрейик.

Къырым баари

Баарь кельсе дагъ ешере,
Акъбардакълар ача.
Ляле, зюмбюль, мор мелевше,
Этрафкъа къокъу сача.

Джан юректен севем достлар,
Юртумнынь бу левхасын.
Къана энди корьсенъ, сюрьсенъ
Ана-юртнынь сефасын.

Пек билем мен ич бир юрткъа,
Бизим Къырым ошамаз.
Буны бильген йигит огълу,
Юртны яткъа ташламаз.

Къана энди бирдем олсакъ,
Юртны яттан къуртарсакъ.
Юксек-юксек къаяларда
Озь йырымызны йырласакъ...

Вакъыт кечти, къайтып кельдик.
Биз Къырымда яшаймыз.
Асретлик чеккен къаяларда
Озь йырымызны йырлаймыз.

Сиваш, 1969 с.

Манелер:

Чин севгимни тапкъанджек сарардым, солдым

Къапу огюнде эрылгъанлар,
Топ-топ ачты.
Акъыз сенинъ чырайынъ,
Не ичюн къачты?

Чырайым не ичюн къачмасын?
Кедерлим бутунъ.
Сен башкъасына эвленесинъ,
Этип той — дюгюн.

Акъыз сенинъ сёзлеринъни,
Манасы чокъ.
Сёйлеме, энди кеч олды.
Файдасы ёкъ.

Эрте демей, кеч демей,
Артынъдан юрьдим.
Табиатынъны огрендим.
Сени пек яхшы бильдим.

Иstekлеринъ пек буюк,
Юрьмейсинъ ерде.
Фезаларда учасынъ,
Сен кимерде.

Ким экенинъни бильмесенъ,
Къомшунъдан сора.
Дегиль экеним санъа лыйыкъ,
Башкъасын ара.

«Арагъан булур» — дегенлер,
Менде булдым.
Чин севгимни тапкъанджек,
Сарарып солдым.

Мени чокътан билесинъ,
Кимлигимни,
Лякин бильмей экенсинъ,
Эрлигимни.

Чекиштирмей бергейдинъ,
Джевап сёзюн.
Сен ичюн къапатып къоймаз эдим,
Къальбимнинъ тёрюн.

Учмагъайдинъ авада,
Юргейдинъ ерде.
Бельки бахтлы олур эдик
Биз бирликте.

Энди манъа япышма,
Ёлумны тутма.
Меним бахтым сен дегильсинъ,
Къомшу къызы Фатма.

Манъа ич те дарылма,
Ёлумны къапатма.
Ол мусафир, тойгъа кель,
Манъа кин тутма.

1978 с.

Меним талийим

Нидже йыллар яшайым мен эзильген юрекнен.
Тюкенмез суаллер къыйнай мени.
Не ичюн сен мени вакъытсыз ташладыңъ.
Сабий экенде оксюз къалдырдыңъ мени.

Бабам сен ким эдинъ?, мен сени бильмейим.
Билем ки бабасыз дюнъягъа кельмедим.
Суретинъе бакъып, бабам деп билем.
«Эр анъда бар эдинъ» — деп, хатырлап юрем.

Балалыкъ чагъында чокъ суаль берсем де,
Къыйметли анамдан джевап алмадым.
Чюнки о хорлана эди аныгъанда,
Яшагъан о бабамнынъ чырагъы янгъанда.

Бабам ичюн сѣнген сонъ аят оджагъы,
Анамнынъ да сѣнген бахт чырагъы.
Мирас деп къалдыргъан мени анама,
Анам да чокъ кечмей къалдырды пайныма.

Пайныма къалсам да, ольмедим, яшадым.
Чокъ хорлукъ коръдим, котек те ашадым,
Остюм, буюдим, яшыма еттим.
20 яшымда къоджагъа чыкътым.

Учь къайнана къолына тюштим.
Эдилер олар апте-къардаш.
Олар не десе, мен оны яптым,
Аятнынъ аджджысын мен эбет таттым.

Учь эвляд осьтюрдим омрюм девамы,
«Олсун олар» — деп сюляле девамы.
Учу де осюп окъуп чыкътылар.
Ана-бабагъа къуванч чырагъын якътылар.

Бу татлы аяттан мемнюним бугунь.
Эвлэндирдим огъланларымны,
кызымны этип той-дюгюн.
Иншалла тезден торун корерим,
Шай этип къартлыкънынъ сефасын сюерим.

Ташкент, 1979 с.

Күн. келди

Күн келгенин неден билдирет?
Метамургия башлады.
Куанде өкүнөгөн арпа, боғдай
Бирге тамыр ташлады.

Метамурдан сонъ кьар да ягъар,
Тез өсерир боғдайлар.
Челъге кьарлар төшөлгөн сонъ,
Ач кьаларлар торгъайлар.

Тек торгъайлар дегиль де,
Кьаргъалар да ач кьалыр.
Кьардан оль курт обалар,
Бүткюн ёллар кьапалыр.

Кьышта эвинъ сыджакъ олса,
Электро сёнмей, янып турса.
Ашамагъа ашынъ да олса,
Бу инсангъа бир сефа.

Иши олгъан, ишине барып,
Ишлеп, сонъра эвине къайтыр.
Диван устюне чалкъа ятып,
Хаберлер динълер, кино бакъар.

Бааръ келип, авасы къызса,
Инсан озюне чокъ иш тапар.
Помидор, бибер, хыяр асрап,
Озюнден арткъанын базарда сатар.

«Арекет этсенъ, бу берекеттир,
Буны яхшы билейик».
Аталардан кьалма сёзлер.
Бунъа риаает этейик.

Йыл мевсимлери

Баарьнинъ биринджи куню эди,
Саба эрте чыкътым азбаргъа.
Селям бердим сабамызгъа.
Бол нефес алдым, бакъып этрафкъа.

Ава сыджакъ, ель де ёкъ.
Кок пек ачыкъ.
Кунеш энди догъаджакъ,
Шавлесин сачып.

Бу кунъни мен къарышлайым ана-ватанда.
Бакъсам, энди сыгъырчыкълар кельген,
Йырайлар олар эрте танъда.
Бираз даа ава къызса,

Къарылгъачлар да келир,
Узакъ-узакъ иллерден,
Бизге хабер кетирир.
Хайырлы хабер олса эгер,

Къуванырмыз эпимиз.
Кок гудюрдеп, ягъмур ягъса,
Сувгъа тояр тарламыз.
Арпа, богъдай, кунъайлан,

Чёль толдырып осерлер.
Оларны яхшы асрасанъ,
Бол берекет берерлер.
Бойле экен, баарьден сонъ,

Яз да келип кечеджек.
Анбарлагъа берекет толса,
Яшайышымыз токъ кечеджек.
Язны къувып, кузь де келир.

Ягъмур ягъар, ель эсер.
Бу эбет кузь мевсими,
Ич олмаз о кыштан бетер.
Эльбет энди кышта келир.

Къар чокъ ягъып, сувукъ олур.
Эльбет энди къара-кыш,
Къалмады бир ерде ешилъ кыртыш.
Кыш мевсими дюльбер ола,

Къуваналар кышкъа балалар.
Къар топач ойнап, зевкъланалар.
Къолчананен байырлардан таялар.

ЭНДИ БАЛАЛАР ИЧЮН ЯЗЫЛГЪАН ШИИРЛЕР

Чёмез

Ёлдан таптым бир мышычыкъ,
Алдым оны элиме.
Эди о бир мушкюль алда
Алып кельдим эвиме.

Онынъ адын «Чёмез» къойдым,
Эр кес оны бегене.
Ашап, тоюп, козюн юма,
Кечип эвнинъ төрüne.

Яваш-яваш Чёмез остю.
Мыр-мыр этип башлады.
Осюп етти, авджы олду,
Сычан тутып ашады.

Чёмезнен биз зевкъланамыз,
Эпимиз оны макътап.
Авджылыгъын бегенемиз,
Башчыгъыны сийпап.

Эм эвимизден, эм ахырдан
Сычанчыкълар ёкъ олды.
Оларны тутып Чёмеzzиниъ,
Эр кунъ къарыны токъ олды.

Бизге кельди Аяз-деде

Санки беяз чаршаф киби,
Къар тёшельди эр ерге.
Къызыл бурун Аяз-деде,
Кирип кельди эвлерге.

Аркъасында чувал бар.
О да эбет къырмызы.
Оны берген бахшышына
Къувана огълан, эм къызы.

Яраштырдыкъ эвде нарат,
Чокъ оюнджакъ онынъ устюнде.
Къар къызы иле Аяз-деде,
Чокъ бахшыш бар тюбюнде.

Тышта сувукъ, къар уфюрте.
Озь кучюни косътере Аяз-деде.
Газымыз бар, эвлер сыджакъ,
Нарат байрамы девам эте.

Наратчыкъ пек дюльбер олды,
Эвимиз де ярашты.
Чокътан бекленильген бу байрамгъа,
Торунларымыз чапышты.

Ойнанъ, йырланъ балалар,
Бу нарат этрафында.
Гъам кедерсиз яшайыкъ биз,
Ана-ватан къучагъында.

2013 с.

Эчкичикке чанъ такътым

Таптым ёлдан бир чанъчыкъ,
Кеткенде мен битама.
Битамда бир эчкичик бар,
Такътым онынъ бойнуна.

Эчкичик чанъгъа къувангъандай,
Секириклеп башлады.
Огюне тазе отчукъ къойдым,
Отны севип ашады.

Сонъ бойнуна йипчик багълап,
Джетип кеттим багъчагъа.
Бугунъ меним къуванчымны,
Сатын алмазсынъ акъчагъа.

О къуванчнен эвге къайттым,
Айттым оны кадама.
Эбет о да пек къуванды,
Бармакъ истеди битама.

Дедим: «Кадам сен ашыкъма,
Ярын экимиз барармыз.
Эчкичикнен берабер
Ойнап-ойнап тоярмыз».

«Яхшы» — деди къардашчыгъым.
Къанды меним сёзюме.
Мен кадамни къучакълап оптим,
Миннетдар олдум озъ-озюме.

2013 с.

Бизим дюльбер наратчыкъ

Дагъда остю наратчыкъ,
Ем-ешилъ тюсте.
Янъы йылны хайырлап,
О кельди бизге.

Биз онъа пек къувандыкъ,
Къаршылап алдыкъ.
Эв тёрюнде ерлештирип,
Оны донаттыкъ.

Устюне астыкъ джеviz, фындыкъ,
Конфетлер де бар.
Балалар озылери оюнджакъ ясап,
Оны да астылар.

Къолум-къомшу балалары,
Бизде топландыкъ.
Нарат этрафында ойнап,
Байрамны яраштырдыкъ.

Иште кельди янъы йыл,
Йылдёним олды.
Байрам куню эвимиз
Къуванчкъа толды.

Бу йылымыз хайырлы олсун,
Халкъымыз ичюн.
Тезден озь девлетимиз,
Янъыдан къурулсын.

2013 с.

Ходжалыкѣта олгъан айванлар акъкъында дёртлюклер¹

«Му-у, — деп чёльде мен юрем, —
Ешилъ отчыкълар узем,
Ашап, тоям, эвге келем,
Сизлерге сют берем.»

Озен боюнда къойчыкъ,
Отлап юре къуванып.
Янында бир чобанчыкъ,
Чала онѣа къавалчыкъ.

Тавучыгъым къыдакълай —
Йымырта къозладым, — деп йырлай.
Йымыртачыгъым ап-акъ,
Инанмасанъ, чыкъ та бакъ.

Азбармызда копечик,
Онынъ ады Чарличик.
Оны эр кес пек севе,
Башын сийпап, секирте.

Цок-цок этип мен юрем,
Арабагъа екилем.
Арабама отуртып,
Балаларны кездирем.

2013 с.

¹ Бу шиирлерни балаларгъа окъутъанда, ана-бабалар ве къартаналар балаларгъа айванчыкъларнынъ ресимлерини косътерселер пек яхшы олур эди.

Папийчиклер

Азбармызда голь ясап,
Чокъ сув къойдым ичине.
Ана папий анда ялдап,
Сув устюнде кезине.

Сувдан чыкъып балаларын,
Чагъыра о янына.
Ана сесине чи-чи этип,
Топланалар ана этрафына.

Корелер ана сувгъа дала,
Кичкенелер де артындан.
Сувгъа тюшип, шенъ олуп,
Ялдайлар ана артындан.

Ана паий сувгъа дала,
Балаларыны да огрете.
Ялдап, тоюп эписин топлап,
Кумеске оларын кетире.

Папийчиклерни чагъырып,
Оглерине ем сепем.
Оларгъа бакъып хошланам,
Мен оларны пек севем.

Кунъ къавуштымы, ашыкъып,
Кумеске олар кирелер.
Къанат тюрбуне толушып,
Юкъу сефасын сюрелер.

2014 с.

Балалыкъ ве генчлик аяты

Куместе бар 10 тавукъ,
Бир де хораз.
Саба эр кесни уята,
Пек керип богъаз.

Аранда исе сыгъыр, бузав,
Магърашалар ем сорап.
Анам бара, ем бере.
Сыгъырны сагъып, сют кетире.

Сютлю боткъа пишире,
Масагъа оны кетире.
Бизлер ашап тоямыз,
Сонъ ойнамагъа барамыз.

Сакъланмакъ, беш таш ойнаймыз.
Челик оюныны да унутмаймыз.
Топ артындан чапкъалап,
Болдырып эвге къайтамыз.

Ашыкъып эвге кельгенде,
Анам бизни къаршылай.
Ашымызны севип ашасакъ,
Анам къувана ве алгъышлай.

Машалла деп айта анам бизге.
Бизлер ишни де тез япамыз.
Эв вазифесин темиз япып,
Истекнен мектепке барамыз.

Мектеп те бизге ана киби,
Тербиелей, бизни окъута.
Институт бизге диплом бере.
Окъувымызгъа къоя нокъта.

Дипломдан сонъ буюк аят
Башлай бизим омрюмизде.
Мувафакъиетлер тилень бизге,
Яшлармызнынъ эписине.

2013 с.

Ана-бабаларнынъ истеклери

Яшлар иш тапсын, чалышсынлар.
Иришсинлер ниетлерине.
Биз буюклер къуванайыкъ,
Оларнынъ мувафакъиетлерине.

Биз Новоалексеевка къасабасында яшагъанда кыш кунъ-
лерининъ биринде, пенджерен уфюрткен къар елини ко-
рюп, бойле сатырлар догъды:

Кыш кунълери

Бакъып турам пенджерен,
Къарны еллер уфюрте.
Шиддетлене сонъ дередже,
Сувукъ арта кет-кете.

Къар корьселер къуваналар,
Тышта огълан балалар,
Къыз балалар да байырдан,
Къолчананен таялар.

Кучлю еллер эсип къалса,
Балалар эвге къачалар.
Кирселер эвге янакълары
Ал гюллер дай ачалар.

1969 с.

Бу шиирге ошагъан сатырларны мен 1969 сенеси Украин-
надан Ташкентке «Ленин байрагъы» газетасына ёллагъан
эдим. Эбет олар газетада бастырылгъан эди. Бундан сонъ ве
бундан эвель де мен бу ишнен огъраша эдим, амма газета-
ларгъа ёлламадым.

Бу сатырларны бельки де шиириеттен бильген, анълагъан, мени тенъкъит этер. Амма мен 25 йылдан сонъ, озъ коюме барып, корьгенлеримни бойле ифаде этмек истедим. 1969 с. июль. Бир къач кунъ кечти арасы. Мен эп койге барып, корюп кельген теэссуратларнен яшайым. Иште олсам да, эвде олсам да, эп бир шейлер уйдырмагъа тырышам. Бу кереси, сатырлар меним такъдириме багълы олуп башлады.

Бала экеч, буюген сонъ нелер кельди башыма

Беш айлыкъ бала экенде,
Къалдым мен бабасыз.
13 яшымда анадан да къалдым.
Олдым мен бутюнлей оксюз, бахтсыз.

Агъыр кунълер топлу олып,
Ягъды меним башыма.
Оксюз къалып детдомгъа кеттим,
Эки яш эксильтип, керчек яшымны.

Анда барып къуртулдым,
Мутхиш ачлыкътан.
Амма янып, якъылдым,
Акъсызлыкътан, яландан.

Манъа «Къырым ёкъ» — дедилер.
Мени явур этмек истедилер.
Бойле ялангъа инанмадым,
Не айтсалар, коналмадым.

Чюнки яхшы биле эдим,
Озъ юртумны, коюмни.
Булар эди ешилъ ада.
Эр кунъ туттым акълымда.

Кунъдюз олар меннен эди,
Гедже эди юкъумда.
Чокъ къуванып, кезе эдим,
Озъ коюмде, юртымда.

Козь огюмден ич кетмеди,
Янджу коюнинъ дюльберлиги,
Къаялардан акъып кельген
Сувы, козьяш киби эди.

Къайда барсам меннен эди,
Мезарлыгъы, джамиси.
Багъ-багъчада янъгъырагъан,
Бульбуллернинъ хош сеси.

Чокъсундылар юртны бизге.
Халкъымны Къырымдан къувдылар.
Оксюз къалгъан койлермизге,
Кельмешеклер келип толдылар.

Йыллар кечип, коюме кельдим,
Пек арз этип корьмеге.
Не эвимни, не де ёлумны,
Тапалмадым мен юрьмеге.

Ёллар бою копек толу,
Папий, къазлар, домузлар.
Азбардан сакъыланып бакъа,
Табла бетли къазакълар.

Озь коюмни корьмек ичюн,
Эльбет мен кельдим эректен.
Дюльбер коюм санъки ольген,
Пек ынджындым юректен.

1969 с.

Тютюн чайырларыны, анда оськен тютюнлерни корюп,
шашкъан эдим. О ерде сачылгъан тютюн фидеси санки та-
мырлап, осюп башламаздан, энди баш чыкъарып, чечеклеп
башлагъан. Мен оларны корюп, эвельки тютюн чайырлары
козюмнинъ огюне кельген эди. О вакъыттаки бою бир метр-
ден де юксек олуп, япракълары пек ири ола, ве эр дайим

биринджи сортнен теслим этиле эди. Бу тютюн осьтюрюв меселесине багъышлап, бу шиирчикни язгъан эдим. Сонъ бу шиир «Къырым» газетасында басылды.

Баарь левхасы

Эй, балалар, баарь кельди,
Чёль, чайырлар ешерди.
Акъпасталар, зюмбюллер,
Ерден башын котерди.

Нузет алып эчкичигин,
Кетти ешилъ байыргъа,
Бабасы да тракторын,
Айдап чыкъты чайыргъа.

Баба чёльде гъайрет иле,
Джилъве бере топракъкъа.
Чокъ кечмей, тютюн фидеси
Дёнер ири япрыкъкъа.

Коюмизнинъ шенъ къызлары.
Къолларында тарпилер,
Саба эрте шенъ-шерамет,
Тютюн къырмагъа кетелер.

1969 с.

Эльбет эвельки тютюн осьтюрювинен, шимдикисининъ арасында буюк фаркъ олгъаны корюнуп тура эди.

2008 сенеси 5 декабрь куню, Гаспринский адына миллий кутюпханемизде, меним къолумнен ве анъымнен язылгъан «Такъдирим» адлы китапчыкънынъ такъдимнамеси олуп кечкен эди. Бу мен 75 яшымны толдургъаныма бахшыш олду. Такъдимнамеде чокъ яzydжылармыз ве оджалар, студентлер иштирак эткен эдилер. Китапта исе тек меним такъдирим дегиль де, бутюн къырымтатар халкъынынъ иджретте, Урал дагъларында, Узбекистаннынъ памукъ чёллеринде чеккен зорлукълары акс этильгени ичюн яхшы къыймет кескен эдилер. Китапнынъ тертип этиджиси исе, рахметли Сафие эвлядым эди.

Пек яхшы иш япкъансыз Ниаль ханым, — «арды гурь ол-сун» — дегенлер де олду. Лякин балама артыны корьмек къысмет олмады. Мен, эльбет, бунъа пек янам. Шимди исе бу язгъанларымны да китапчыкъ олуп чыкъмасыны истейим. Биринджи бабам акъкъында ким, насыл хатырлавлар айтып къалдыргъаны эсасында тертип этильди. Экинджиси исе: Бу бабамдан, анамдан пек эрте оксюз къалып, окъув, языдан да марум къалгъаныма бакъмадан, озъ устюмде чалышмамнынъ нетиджесидир. Бир къач шиирге ошатып язылгъан шейлерни мен энди анъып кечтим. Олар тюрю мевзудалар. Чокъусы алда баарь акъкъында, кечкен омюр йылларымыз, иджретте чекишкен йылларымызны акс эттирген сатырлар. Торунлар осюп, ана-баба олдулар. Энди торунчелерге невбет. Оларгъа бир шейлер къараламагъа тырышам.

1944 сененинъ сюргюнлик аджысы унутылмай

1943 сенеси январьда биз анамнен Янджу коюне къай-тып, тизе анамнынъ къорантасына къошулдыкъ. 1944 сене-си, 18 майыста бутюн халкъымызнен бирге азиз юртумыздан къувулып, Урал дагъларына тюштик. Яшайыш пек агъыр эди. Аначыгъым анда ачлыкътан кечинди. Мен яшымны эксиль-тип, детдомгъа бардым. 1950 сенеси мени анамнынъ агъасы вызов берип янына алды. Бу Ташкент Обл. Баяут районы, 3 джи-Баяут памукъ савхозы эди. О ерде де бизни ачыкъ къу-джакънен беклемедилер. О ернинъ шараитине, халкъына алышкъанджек чокъ вакъыт кечти.

Биринджи йыллары бир авуч богъдай ичюн балачыкъла-рымызны атнен сюйреп ольдюрген аллары да олды. Лякин сюргюнлик аджджысы 70 йылдан арткъач кечкен олса да, оны не къартымыз не яшымыз унутмамакъ керек. Бойле вакъиа-лар бир даа текрарланмасын. Сюргюнликте вефат эткен ва-тандашларымызгъа Аллаһ рахмет эйлесин. Аминь я раббим! Мен бу мевзуны эр вакъыт хатырлап, озюмнинъ иджадымда айры бир ер алгъаныны истейим, чюнки бу фаджианы мен де озюмни башымдан кечирдим.

Негизлер 1944 сенеси виран олды

Совет кьурумы 1944-те,
Негизлерни ёкъ этти.
Халкъымызны Къырымдан кьувып,
Узакъларгъа ёнетти.

Урал дагъы, сыджакъ чёллер,
Толду къырымтатар халкъына.
Джеллят олюмге махкюм этти,
Алып фурсатны къолуна.

Хасталыкъкъа ве ачлыкъкъа,
Даянгъанлар сагъ къалды.
Зулумлыкътан кьуртылгъан халкъым,
Кельди заман, озь юртуна ёл алды.

Мешакъатлы ёлларнен,
Юрткъа къайтып кельдик биз.
Койлермизнинъ виранлыгъын,
Озь козюмизнен кордик биз.

Койлерин дюльбер адларын,
Денъиштирип «Путил, Мутил» кьойгъанлар.
Багъ-багъчаны кьуруткъанлар,
Одун этип якъкъанлар.

Пек сагъынып, коюмни,
Бардым эвимни корьмеге.
Анда эльбет кельмешек яшай.
Рухсет бермеди кирмеге.

«Не ичюн бойле олды?» — деп,
Озь-озюме суаль бердим.
Джевабыны тапалмай
Агъладым, эм пек яндым.

Келир бир кунъ, иншалла,
Джевабыны да тапармыз.
Юртумызда саип олуп,
Ойнап, кулюп яшармыз.

Буны мен тап эрте башлап, Къырымгъа кельген сонъ язып
битирдим.

Башымызгъа кельди буюк фаджиа

1944 сенеси,
17-ден — 18-ге кечер геджеси.
Машина, машина солдат толду коюме,
Тек коюме дегиль, бутюн Къырым илине.
Неге кельди олар?, кимсе бильмеди,
Ич кимсенинъ де геджеси раат кечмеди.
Балалар гъафлет, татлы юкьугъа далдылар.
Буюклер де не олгъаныны анъламадылар.
Солдатларнынъ къолларында тюфек, автомат.
Бармы эди аслы да оларда шефкъат?
Саба эрте саат дёртми, я беште,
Ягъды фаджиа олгъанда эр кес тёшекте.
Къатты-къатты къакъылды къапу, пенджере,
Солдат исе бар кучюнен джекире ве сёгюне.
Не къартларны, не де балаларны,
Къоркъарлар деп, аджымай,
О эп къычыра, сёгюне, куфюрлене.
Бала-чагъа абдырап, къоркъуп, уянды.
Ана энди халкъым ичюн махшер куню башланды,
Солдат исе эп джекире:
«15 дакъикъа сизге муддет, тез эвден чыккынъыз.
Балаларгъа урба, ашайт алынъыз.
Сталин сизни акъаретлей, къабаатлай.
Онынъ ичюн сизни Къырымда яшатмай.»
Айтынъыз манъа буны анъламакъ мукюнми?
Койде къарт-къурт, бала чагъа, къадынлар,
Кучь-къувети олгъан эписи дженклеше.

Чокъусы да дагъларда партизан олуп чекише.
Бу шейлерни Сталин назаргъа алмады.
Халкънынъ пис ве битли вагонларгъа юкледи,
Узакъ-узакъ диярларгъа ёнетти.

2013 с.

Халкъ баш эгмеди

Урал дагъы, Узбекистан чёллери,
Толду Къырымтатар халкъына.
Ачлыкъ чеке, хасталыкъ йыкъа,
Бакъ бу халкъны мушкюль алына.
Алма, армут, тютюн осьтюрген халкъ,
Чекише, дагъ кесе Урал дагъында.
Озь юртына кельмешек толды.
Сефа сюре онынъ багъча, багъында.
Озбекистан чёллеринде памукъ сачып осьтюре,
Башлары устюнде комендант, я бригадир
Халкъны хорлай, сёгине ве кестире.
Не бир мектеп, не бир тасиль оджагъы,
Акъаретнинъ ёкъ эди уджу-буджагъы.
О вакъытнинъ балалары, бизлер къалдыкъ бильгисиз.
Чокъусы исе ёллар бою гъайып олду бельгисиз.
Олур эди бельки олар оджа, эким, я алим.
Лякин олар бутунъ ёкълар, бу малюм.
Акълын фикирин топлады сагъ къалгъанлар,
Къайтармакъ ичюн юртумызны,
Къарар алдылар.
Бу къарарлар гизли-пуслы алынды.
Къайтув ёлуна къарты, яшы,
Къадын къызы атланды.
Топ-топ олуп меркезге ёл алдылар,
«Ватан!» — деп ёллар ичинде къалдылар.
Ич къоркъмайып укюметнинъ,
Къапусыны ачтылар.
Олар анда акъикъатны,

Талап эттилер.
Эвлерине к̣айталмай, тюрмелерге кеттилер.
Ич бир шейлер к̣орк̣узмады,
Миллет олду пек батыр.
Чекишювлер зая кетмез, инанам мен,
Халк̣ым юртуна бир кунь ола илле к̣айтыр.

Кене тамыр атамыз

Эмин эдик, ишанчымыз ак̣ланды.
Джесюрликнен чок̣усы халк̣ым,
Тувг̣ан юрту, К̣ырымг̣а атланды.
Мында бизге кимсе к̣учак̣ кермеди.
Эв дегиль, бир арса топрак̣ сорадык̣,
Оны бизге яхшылык̣нен бермеди.
Меджбур олду миллет озю,
Захват этип алмаг̣а.
Самозахватларны тешкиль этип,
Башлады халк̣ым озюне эвлер к̣урмаг̣а.
Аг̣ырдан-аг̣ыр ола эльбет,
Эвлерни ресмийлештирмек.
Амма саип олмак̣ ичюн эвлеримизге,
Бу муим иш халк̣ымызг̣а пек керек.
Бу эвлерде, чадырларда дог̣а бизим торунлар.
Оларны корюп к̣уваналар,
К̣артбаба ве биталар.
Йигирими яшны кечти энди,
К̣ырымда дог̣г̣ан балалар.
Бойлеликле биз юртумызда,
Кене тамыр атармыз.
Келип бир кунь юртумызг̣а
Саип олуп, халк̣ оларак̣,
Ойнап, кулюп, яшармыз.

Ветан арзусы иле яшагъан халкъ, къырымтатары

Бинъ докъуз юз къыркъ дёртте,
Иджретимиз башланды,
18 майыс къара кунъ,
Юреклерни якъты, ашлады.

О кунни къара кунъ деп,
Биз эпимиз билемиз,
Ачлыкъ, зорлыкътан ольгенлерни,
Эр дайым анъып дуа этемиз.

Ярым асыр иджретте яшап,
Тувгъан юртны унутмадыкъ,
Мектюплер ёллап меркезге,
Кремльни раат къоймадыкъ.

Ватангъа ёл ачмакъ ичюн,
Уйкен несиль тырышты.
Не апистен, не соргъудан,
Олар асла къоркъмады.

Къызыл мейдан, меркезде,
Олды оларнынъ дурагъы,
Гедже кунъдюз кок тюбюнде,
Олды оларнынъ ятагъы.

Апсте олгъанлар, муддет битип,
Эвлерине къйттылар,
Ватангъа ёлны ачмакъ ичюн,
Олар огге адым аттылар.

Кельди кунълер юрткъа къайттыкъ,
Акъкъымыз не исе «акъланды»,
Къуванч иле миллетимиз,
Бирлик олды, топланды.

Ананъ, бабанъ киби Ватан,
О мукъаддес бир шейдир.
Курешмеге Ватан ичюн,
Ираде керек, буны билъ.

Курешнинъ башында тургъанлар,
Ёкъ олды, я къартайды,
Янъы несиль осюп етти,
Курешке олар атланды.

Алтын тамгъалы кок байракъны,
Чатырдагъда тикледилер.
Биз Ватанымызда яшаймыз деп,
Бойле исбат эттилер.

Ватангъа къайтув

Элли йыллыкъ иджреттен сонъ,
Кери къайттыкъ Ватангъа.
Захват этип топракъ алдыкъ,
Башладыкъ эвлер къурмагъа.

Къурулды эвлер, эвлятлар догъды,
Осюп етти янъы несиль.
Биз ватанымызда яшайджакъмыз.
Керекмей бизге башкъа иль.

Языкъ ки кене Ватан кокюн,
Къара булут къаплады.
Кечкен кунълерни хатырлап,
Къартларымыз агълады.

Яшлар айталар мутгъайманъыз,
Агъламанъыз, къоркъманъыз,
Биз сизлерни къорчалармыз,
Озь акъкъымызны иле тапармыз.

Бу сатырларыны мен сюргюнликнинъ 69 йыллыгъына
багъышлап язгъан эдим.

Меним къорантамнынъ Къырымгъа мешакъатлы авдети

Биз Баяуттан кочкенде, догъру озь коюмиз Янджугъа барып ерлешмек ниетинде эдик. Къоранта исе буюк, 9 джандан ибарет эди. Булар кимлер эдилер: мен, омюр аркъадашым Мемет, онынъ эки анасы апте-къардашлар Эмшире ве Селиме, бизим учь баламыз — Сейтали 12 яшында, Нузет 10 яшында ве Сафие 5 яшында эдилер. Даа Меметнинъ къыз-къардашы Асие ве онынъ 4 яшында огъланчыгъы Раим де бизнен эдилер.

Бизлер, озь коюмизге тувгъан Ватанымыз Къырымгъа энди 25 йылдан берли асретлик чекип, буларгъа къавушмагъа ашыкъкъан инсанлар эдик. Учакъта кельдик. Акъмесджитке келип тюшкенде ягъмур сепелей эди. Бизлер ашыкъамыз, къартлар исе даа зияде ашыкъалар. Учакънынъ копчеклери ерге тийгенини дуьп, къартлар озьлери ашыкъып, бизлерни де ашыкътырып башладылар. Шай олса да учакътан бизлер энъ сонъунда чыкътыкъ, чюнки къартлар ашыкъсалар да, болдурып, юрьмеге чарелери къалмагъан эди. Насыл да олса, биз оларны къолларындан тутуп траптан ашагъа эндирдик. Олар экиси де дераль намазгъа уйгъан киби, эгилип ерни опюп, кене къайтып юрт топрагъына аякъ баскъанларына къуванып, козьашландылар. Четтен бакъып тургъан миллетлер тааджилленип бакъып турдылар. Сонъ кимдир меселени оларгъа да анылатты. Учакъта исе 70 файыз ёлджулар бизим къырымтатар халкъы эди. Эр кес киби биз де шеэр автобусына отурып, автобус станциясына кельдик ве Янджугъа кеткен автобусны къыдырамыз. Милиция хадимлери бизлер ким олгъанымызны тез аныладылар гъалиба ве озлерининъ «алидженаплыгъыны» косътерип «Вот ваш автобус» — деп бизни салонгъа тыкътылар. Биз исе къувана-къувана Багъчасарайгъа бараджамыз деп, ерлешип отурдыкъ. Автобус еринден кочюп, башкъа тарафкъа бурулгъаныны корюп, биз шамата къопардыкъ, лякин бизге айдавджы къулакъ асмады ве машинаны токътатмады. Бираз ёл алгъан сонъ айдавджы онъа ойле ва-

зифе берильгенини анълатты. Анъладыкъ ки кимни кыырымтатар олгъаныны билип тюшюре экенлер.

Лафнынъ кыыскъасы: биз джаяв-джалпы Новодмитровка коюне ёл алдыкъ. Анда исе бизден бир-эки ай эвель кетирип ташлангъанлар бар эди. Яры джаяв, яры расткельген машинагъа отурып биз койни келип таптыкъ. Мында да бизге кимсе бир кереден кучакъ ахмады. Бир-эки ай кечкен сонъ бизни колхозгъа ишке къабул эттилер ве яздылар. Ишлер пек агъыр олса да биз ёкъ демедик, чыдадыкъ, чалыштыкъ, чюнки къорантаны бакъмакъ керек эди.

Биз мында да кыырымтатарлар не къадар эмексевер халкъ оларакъ озюмизни косътердик. Амма языкъ ки къартларымыз Украинадаки яшайышкъа конюп, чыдап оламадылар. Оларны тынчландырмакъ, раат этмек ичюн кери, мусульман топрагъына къайтмагъа догъру кельди. Колхозда яшагъанда исе, эр базар куню эр кишилер Къырым койлерине барып, анда ерлешмеге арз эте эдилер. Къайсы койге барсанъ къапусы, пенджереси, мыхлы, бош эвлер чокъ, ишке адам да керек, амма кыырымтатарлары олгъанымызны билип, аман ред джевабыны бере эдилер. Бу меселе акъкъында язмагъан еримиз къалмады. Паспортный режимни ортагъа къоюп, кыырымтатарларны бир ерге алмай эдилер.

Башкъа къоранталар киби биз де чокъ хорландыкъ, амма ич бир вакъыт кыырымтатары олгъанымызны унутмадыкъ, эп ватангъа къайтмакъ арзусынен яшадыкъ. О колхозда яшар экенмиз, биринджи кыышы пек сувукъ, кучлю еллерден замет чеке эдик.

1969 с. январь эди. Балалар азбаргъа чыкъаджакъ олдулар. Къапуны ачайым дегенде, ель къапуны алып атты. Яхшы ки бизлер ана-баба эвде эдик. Олар къоркып эвге чаптылар. Сонъ эр шей ерине кельди, тынчландылар, амма о кыышны эп хатырлайлар.

Бизни колхозгъа алдылар, амма кыырымтатар къоранталарына азыр эвлер бермедилер. Уч-дёрт къорантанынъ эр кишилери бир «Строительная бригада» олуп, диварлары олуп, амма тёпелери даа япылмагъан эвлерни алып, бир ай девамында оларнынъ тёпелерини къапатып, къара балчыкънен

сыладылар. Диварлары кьурумаздан биз о эвлерге кирдик. Диварларыны исе печка якъып, электроплитка кьоюп кьурут-тыкъ. Азыр тургъан бош эвлерге исе Украинадан кочюп кельгенлерге бере ве атта олар кельгенге къадар печканы якъып эвлерни кьыздыра эдилер. Бу шейлерни корюп, эбет бизлер олдукъча акъаретленгенимизни даа зияде сезе эдик, амма не чаре?

Энди 1969 с. кьышы битип, язы да кельди. Къартларымыз эп тувгъан коюмизге бармакьны арз этип, бизни раат кьоймайлар. Не де олса биз бир группа, 3 бала ве 5 адам буюклер, ёлгъа чыкъып, куньнинъ ярысында не исе де койни барып таптыкъ. О энди чокътан Янджу адыны джоюп, Путиловка олгъан. Чокъусы эвлер бозулгъан. Орталыкъны къаз, папий, домузнен толдургъанлар. Къырымнынъ къокъусы да, койнинъ турушы, темизлиги, багъы, багъчасы къалмагъан. Эвельки тютюн чайырлары да ёкъ. Бу алны корьген къартларымыз сеснен такъмакълап агъладылар. Эбет биз яшлар да оларгъа кьошулдыкъ. Койде бир эки гедже ятармыз деп ёлгъа чыкъкъан инсанлар, шу куню къайтмагъа азыр эдик, амма энди кеч олгъан эди. Къайтмакъ истегининъ даа бир себеби: Баргъанымызнен кьюю янында пек сувсап токътадыкъ. Кьюю янына бармагъа сакъынамыз. Чюнки о вакъытта халкъымызнынъ устюне чешит ифтиралар айтыла эди. Бизни корюп къомшу эвден бир марушке къолунда эки къопкъанен бизге таба ашыкъты ве мени лафкъа тута башлады. Эбет мен онъа къырымтатарджа айтсам о анъламайджакъ. О, пек серт лаф этти. «Ты сначала дай этим людям напитокъ, потом будешь говорить» — дедим. Биз къонушып башладыкъ, амма лафнынъ сонъу къавгъагъа чевирильди. О, бизим халкънынъ устюне чешит акъаретлейджи лафлар айтып башлады. Эльбет мен де бакъып отурмадым, джевабыны бердим.

Биз о геджеси Эмшире къайнанамынынъ азбарында, джеviz тереги астында, ешилъ отлар устюнде ятып, саба танъ аткъанда, эрте балаларны ашатып, озюмиз де бирер къаве ичип, ёлгъа чыкътыкъ. О вакъыт койлерге автобуслар я бир, я эки кере келе экенлер. Ёл бою къартларымыз коюмизнинъ эски корюнишини хатырлап, бутунъкини де козь огюне алып, агълай,

агълай колхозгъа къайтып кельдик. Акъшам олды, эр кез ерин тапты, тек мен еримни, сувымны тапып оламайым. Сонъ къолума къалем алып бир шейлер къаралап башладым. Эльбет бу сеяаттан алгъан теэссуратларым акъкъында эди. Невбеттеки шиирлеримден бири Янджу коюне баргандан сонъ, тесирленип, къолума къалем алып, ашагъыдаки сатырларыны дефтериме яздым:

Озь коюмнинъ алыны бойле корьдим

Масал дегиль,
озь дердимни сойледим,
Мен бир къарткъа.
Тамам 25 йыл толды,
Асретим тувгъан юрткъа.
Укюметтен фурсат кельди,
Миллет джошты къайтмагъа.
Келип, юрткъа, къалгъанларгъа,
Юрт хаберин айтмагъа.
Лякин кельдик, корьдик мында,
Халкъта олгъан вазиятти.
Сонъра кельди козь огюме,
Сой-сопумнынъ къыяфети.
Акъмесджитке келип тюштик.
Къайда барсанъ къырымтатарлар.
Эр бир терек талдасында,
Къорантанен яталар.
Оларны кимсе къучакъ ачып,
Къабул этмей озь юртуна.
Бу шейлерге даяналмай,
Кимиси къайта артына.
Бизлерни де къабул этмей,
Сюрдилер «Красный сивашкъа».
Не бир тюкян, не де базар,
Тоймадыкъ бизлер ашкъа.
Сонъ колхозгъа ишке кирип,
Тойдыкъ тамакътан.
Сой-сопларны сагъынып,

Бекледик мектюп узакътан.
Сиваш голю бар янымызда,
Джаяв оны кечалмам.
Баяутта сой-соп къалды,
Олардан вазгечалмам.
Къырымтатар миллетимнинъ,
Не де мушкюль бар алы.
Юрт огърунда тѣкюльмекте,
Эм парасы, эм малы.
Чѣльге урлукъ сепкендай,
Этрафкъа халкъым сачылды.
Багъ-багъчасы къурып къалды,
Не бир гулю ачылды.
«Тувгъан коюм», — деп барсанъ,
Тапмайсынъ эв я босагъа.
Багъчаны кесип печке якъкъан,
Къуюны ташкъа толдургъан.
Бардым, корьдим бу вазиятни,
Юрегим янды, туташты.
Кокке бакъып, фикир эттим,
Сонъра башым айланды.

1969 с.

Бойле этип биз о колхозда даа бир йыл яшадыкъ. Амма къартларымыздан эр кунъ агъыр лафлар эшитип турдыкъ. Эмшире къайнанам хаста олуп бир айдан зияде агъыр алда олды. «Балаларым, биз Къырым деп, озь топрагъымызны арз этип ёлгъа чыкътыкъ, амма языкъ ки ниетимизге къавушып оламадыкъ. Койни де ят баскъаныны барып корьдик. Меним эбедий мекаяным бу явурларнынъ аягъы астында олгъаныны истемейим» — деп, пек ынджынып агълады. Не япмалы? Бундан сонъ, бизге де къайтмагъа догъру кельди. Башта Ташкентнинъ Орджоникидзе районуна бакъкъан, Кибрай совхозында яшадыкъ. Ташкент трактор заводына ишке кирдик, 6 ай дегенде квартира алдыкъ. Балалар окъуды, огъланлар арбий борджларыны одедилер. Къызымыз Сафие институт окъувыны битирип оджа олды. Олар эвлендилер ве

бизлерге торунлар догъа башладылар. Эр йыл Къырымгъа келип турдыкъ. Коюмизни юртумызны ич унутмадыкъ.

1988—89 сенелери халкъымыз кутылевий суретте Къырымгъа къайтып башлады. Иште бизим къорантамыз да 1988 сенеси сентябрь, декабрь айларында тувгъан юртумызгъа авдетни башлады. Башта озюнинъ къорантасынен Сафие къызымыз келип, Киров районыны, Кринички коюнде бир кичкене эвчик алып ерлешир-ерлешмез агъалырынынъ бирини чагъырды. 1988 с. декабрь 1 куню Нuzет агъасы келип оларгъа къошулды. О вакъыт эв алмакъ, иш тапмакъ пек къыйын эди. 1989 сенеси январьда Нuzетнинъ къорантасыны да Къырымгъа озгъардыкъ. Оларнынъ яшайышы да пек къыйын эди. Биз ана-баба, балаларымызгъа къолумыздан кельгени къадар ярдым этип турдыкъ. 1991 с. 7 апрель куню бизлер ана-баба да балаларымызгъа келип къошулдыкъ. Озюмизге ходжалыкъ тиздик. Сыгъыр, къой, тавукъ алып яшайышны бир ёлгъа къойдыкъ. 1992 с. буюк огълумыз, Сейтали де къорантасынен 5 джан олуп, бизге келип къошулды. Энди 3 балам да мында, ана-ватанымызда эди. Нuzет огълумыз топракъ запт этилюви башлагъанда, келип о да топракъ алгъан экен. Дубки 1 къасабасы деп адланды, Симферополь ш. железнодорожный район адреси боюнджа. Иште бу ерде биз эв къурып, 1994 сенеси октябрь 24-те даа битмеген эвимизге 11 джан олуп, Криничкиден кочюп кельдик.

Сонъ Сейтали де озь участкасына вагончик къоюп, анда кочъти. Дёрт йыл дегенде о да эвине кирди. Биз эпимиз озь кучюмизнен мескенлеримизни къурдыкъ, кимседен бир ярдым коръмедик. Буюклер чалышты, торунлар окъуды. 1999 с. Сафие къызымыз да артына бакъмайып, бизге келип къошулды. Акъмесджитте оджаларнынъ бильгисини артырув институтына усулджы олуп, ишке кирди, ве Белый-4 къасабасында эв къурып, анда авуштылар. Торунларымыз, олар 7 джан, эписи окъуп, алий малюматлы инсанлар олдылар. Буюк торуным — Гуляра Сейтасанова «Чистенькая» кой мектебинде окъув ишлери боюнджа директор муавини олып чалыша. Зарема торуным да бир ширкетте менеджер олуп чалыша. Мектепни ве университетни, имтиязлы аттестат ве

имтиязлы дипломнен битирди. Дилявер торуным КъМПУ-ни оккуп битирди. О шимди инженер олуп чалыша. Эльзара торуным, психолог, Лейля исе икътисатчы. Эльмаз торуным университетни битирди ве имтиязлы дипломлы олуп, оджалыкны менимседи. Онынъ агъасы, Рустем де, университетни битирди. О туризм боюнджа окъуды. Бу эки торуным — Рустем ве Эльмаз — Сафие кызымнынъ эвлятларыдыр.

Янджу коюнинъ тарихи акъкъында фикирлер

Асылында догъурсыны айтайым. Биринджи олуп кучюк макъалелер язып башладым. Бу не акъкъында ола эди? Эльбетте койлеримизнинъ виранлыгъы акъкъында, койдешлер корюшювлери акъкъында газеталарымызда дердж этильген эди. Кырымгъа къайтып кельген сонъ, тек койдешлер корюшювлери дегиль де, атта койлеримиз акъкъында да китаплар языла башлады. Биз, янджулылар да, бу ишни пек актуаль танып, озъ коюмиз акъкъында «Янджу ве янджулылар» адлы китапчыгъыны язып, койдешлеримизге такъдим эткен эдик. Бу ишни койдешимизнинъ торуны, Гаспринский адына миллий кутюпханесининъ хадими Лейля Къадырова озъ тешеббюси иле омюр аркъадашым Мемет бейнен бу меселеге къол тутуп, ишке кириштик. Коюмизде къач маале олгъаны, ве эр къорантада къачар джан олгъаныны сорап яздыкъ.

1941 сенеси дженкке къач адам алынды, ким сагъ къайтты, къач адам къайтмады? Бильгенимизге коре язып Лейлягъа берген эдик. Койдешлеримизге исе мураджатта булунып, бизим янълышларымызны тюзетмелерини сорагъан эдик, амма сесленген чыкъмады. Китап «Янджу ве Янджулар» серлеvasы иле чыкъты. Такъдимнамеси 2008 с. август айында, коюмизнинъ койдешлери топлангъанда олуп кечти. Китабымыз чыкъмаздан бир йыл эвель бу гъае илян этильгенде, даа бир суаль бар эди. О исе: Янджу кою не вакъыт дюньягъа кельди ве Янджу адыны не вакъыт алды? Бу суальге джевап оларакъ мен макъале язгъан эдим. Макъале эсасында шиирге ошагъан сатырлар да язгъан эдим, амма о кягъыт назардан тюшип къалгъанына эп даа афсусланам. Шимди мен Янджунынъ

пейда олувы акъкъында риваетни ифаде этем. Мен языджы, я да шаир дегилим, амма шиириетни пек севем ве газета-лармызгъа чокъ йыллардан берли абуне олам. Оларны севип окъуйым. Базыда бир озюм де шиирчиклер язып ёллайым. Вакъыт кечип, олар да дюнья юзюни корерлер. Эр бир йыр-джынынъ озь репертуары, эр бир языджынынъ бир севген мевзусы ола. Меним мевзум исе эсасен койлеримиз акъкъында. Чюнки Багъчасарай районынынъ чокъусы койлери виране алындалар. Мени исе Янджу коюнинъ вазияти раатсызлай. Мен Янджу кою акъкъында язар экеним, бираз эрте вакъыт-тан башламакъ истейим.

Бир акъшам софра башында эр вакъыттаки киби Ана-ватанымыз Къырым акъкъында лаф айтылып, лафкъа мен де къошулып къартларгъа коюмизнинъ догъувы, къурулу-вы акъкъында суаль бердим. Олар учю де бир-бирине бакъып къалдылар. Биз де яш олгъанда айны бойле суальни ана-бабамызгъа бере эдик дедилер ве оларны джевабы бой-ле олгъан эди: «Къадимий бир заманда, шимди бизим кой тургъан ерге учь инсан, яни учь яш йигит келе. О ерлернинъ дюльбер манзарасы бу йигитлерни мефтюн эте ве олар о ер-лер дере-тёпе, дагълыкъ, къаялыкъ олгъанына бакъмайып кой къурмагъа къарар этелер. Йигитлер о ерлерни козь этип юрген вакъытта азачыкъ ягъмур сепелеп ала. Байырдан аша-гъы тюшкенде бириси тайып йыкыла ве устю чамурлана. Экинджиси: «Хайыр ола, энди янынъны джувмакъ керек» — дей. Учюнджиси исе: «Ана санъа къуруладжакъ койнинъ ады», — дей. Олар кулюшелер ве сонъ бир сёзге келелер. Яни: «Бу эки сёзни «ян ве джувны» бир сёз этсек, коюмизнинъ ады келип чыкъар», — дейлер». Бойлеликнен коюмизнинъ ады шу вакъыттан бу кунге къадар Янджудыр. Амма чокъ языкълар олсун ки, биз 1944 сенеси, 18 майыста юртумыздан вахший-дже къувулдыкъ. Сонъ насылдыр бир къазакънынъ ады къою-лып, бизим Янджу адлы коюмиз Путиловка олуп къалды. Бу эльбетте биз ичюн келишмеген бир аджыныкълы алдыр. Коюмиз акъкъында къартлардан эшиткенимиз киби, ривает тарзында язмагъа тырыштым. Ким де, ким буны янълыш сайып, догърусыны язып чыкъарса, мен де мемнюн ве разы

Нияль ханымнынъ учъ апте-къардаш къайнаналары. Отурганлар: солдан Селиме къартана, Хатидже къартана торунлары Сейгали (*къолунда*) ве Эмшире. Аякъ устюнде турганлар солдан: къардашлары Къуртмолла Неметуллаев, Мемет Сеитасанов, Нияль Хайрединова ве Асие Неметуллаева.

Нияль ханымнынъ омюр аркъдашы Мемет Сеитасанов, озю догъулган Янджу коюндеки эви огюнде.

Янджу кою койдешлер топлашувындан бир левха: *сагъдан солгъа* къолундаки таячыгынен отургъан Сервер Мустафаев, онынъ *сагъ тарафында* Аблямит Алядинов, онынъ *сагъ тарафында* белли алим, профессор Айдер Меметов, онынъ огюнде аякъ устюнде тургъан оджа Лидия Муртазаева.

Янджу кою койдешлер топлашувындан бир левха: *ортада* Ниаль ханым Хайрединова, онынъ *сагъ тарафында* огълу Сейтали, онынъ *сол тарафында* Энвер Алядинов ве онынъ анасы Зекие ханым Алядинова.

олур эдим. Койдешлеримни исе бу язылган малюматларга сесленгенлерини истер эдим. Шу юкъярыда ифаде этильген малюматтан файдалынып шиир тарзында бир къач бейит яздым. Бу бейитлер тувган коюм Янджунунъ асыл олмасына аит бейитлердир.

Янджу коюм

Къадимий бир заманда,
Къая, дагъ, дере-тёпе бир ерге,
Келип чыкъа уч аркъадаш —
Олар бельки, ага-къардаш я ёлдаш.
О ер исе чокъ гузель бир,
Манзаралы ер экен.
Учъ йигитни бу ерлер,
Мефтьюн эткен.
Бир-бирлерине бакъа олар,
Не айтмагъа бильмейлер.
Сонъ кой къурмагъа бу ерде,
Олар къарар берелер.
«Биз мында маале, маале,
Кой къурармыз», — олар дейлер.
«Келип мында эм фукъаре,
Эм де байлар яшар», — дейлер.
Койни къурып башламаздан,
Онынъ адын къоймакъ керек.
Адсыз койге ким келеджек?
Оны да тюшюнмек керек.
Чокъ языкъ ки шимдигедже,
Бу ерде кимсе олмагъан.
Корюне ки, ич бир кимсе,
Таш устюне, таш къоймагъан.
Бу ерде биз иншалла
Дюльбер бир кой къурармыз,
Къурып башламаздан эвель,
Онынъ адын къоярмыз.
Шай дегенде мавы коктен,
Келе бир рахмет.

Ягъмур туюнде кьалалар,
Йигитлер эбет.
Энъишке олар энгенде,
Йыкыла тайып бириси.
Устю-яны чамур ола,
«Джувмакъ керек» — дей экинджиси.
Олар шашып тургъанда,
Кулюп дей учюнджиси:
«Койнинъ адын мен таптым».
Шашып кьала эписи.
— О насыл ад? — деп сораи да,
Кулюшелер йигитлер.
«Мында келип яшар» — дейлер,
Чокъ инсанлар, миллетлер.
Сен янымны джувам дединъ,
Демек ады тапылды.
Онынъ адын «Янджу» кьойдыкъ.
Бу аджайип ад олды.
Шу замандан сонъ мында,
Яшап кельди несиллер.
Бала чагъа остюрдилер,
Къавий кьоюлды негизлер.

Меним башыма тюшкен буюк яныкъ

2008 сенеси Сафиени чалышкъан институтындан, Каменка Къасабасындаки 42 санлы мектепке директор муавини этип таинледилер. Иши агъыр олса да, пек берилип, ишини севиپ чалышмагъа тырышты. Энди бир кьарар чалышып, яшап башлагъанда балам Сафие тосаттан хасталанды. О вакъытта орталыкъта пек хафлы грипп вирусы укюм сюре эди. Иште эки афта ичинде, энди 46 яшыны толдурды дегенде, Сафием бу дюньядан фаний дюньягъа авушып, бизлерни буюк, сёнмей-джек яныкълар ичинде кьалдырды. 2009 сеенси, 30 декабрьде балам эбедий мекяныны тапты.

Ава кьармы, ягъмурмы, чамур, сувукъ олгъанына бакъмадан онынъ дженазесинде пек чокъ адам, оны яхшы бильген-

Нияль Хайрединованынъ
кызы Сафие Акимова

лер, урьмет этип оны сонъки ёлгъа озгъармагъа кельген эдилер. Мен анасы оларакъ эписи дженазеде булунгъан инсанларгъа миннет-дарлыгъымны бильдирген эдим. Аллах та оларнынъ эписинден разы олсун! Аминъ. Сафие балама да Аллах рахмет эйлесин. Бу тек-рар, текрар язып, анъгъан инсан-ларым, эписи бабам, яни Мемет Нузет сюлялесининъ девамджы-ларыдыр иншалла. Бу сырагъа мен аначыгъым, Мерзие ханым Хайредин кызыны да къошам.

Бабам акъкъында чокъ хатырлавларымны анамнен багълай-ым. Шимди меним 7 торуным ве 9 торунчем бар. Къысмет олса ана-мына дегендже 11 торунчем оладжакъ. Иншалла бунынъ-нен сюляле арттырувы кесильмез, девамы олур. Чюнки аят де-вам эте. Чокъ языкъ ки, огълум ерине олгъан киевим, Диявер бей, 48 яшына тул къалды. 1963 сенеси, август 15-те дюнья юзюни корюп, бизлерни къувандыргъан Сафие кызычыгъы-мыз, 46 яшын толдуруп, энди балачыкъларыны да эвлендир-меге азырлыкъ коре башлагъанда, бу къуванчларыны сонъуна еталмай, эбедийликке кеткени, ана-баба ичюн, къорантасы ичюн пек буюк яныкъ олду. Бираз эсимни топлагъан сонъ эп баламны хатырлап, козяшларнен бу сатырларны язгъан эдим.

Сафиемни хатырлап

Хасталангъансынъ Сафие, балам,
Менден гизлединъ.
Бу хаберни алдыкъча эльбет,
Къалтырады тизлерим.

Агъыр алда хастаханеге тюшкенсинъ,
Къаранлыкъ акъшамда.
Хайырсыз хабер йыкъты мени,
Урулды мых башыма.

Саба эрте чапып бардым,
Арз этип, сени корьмеге.
Белледим ки бар имкяниет
Сеннен сухбет этмеге.

Корьдим алынъны мушкюллигин,
Агъыры кирди ичиме.
Истемедим сени ташлап,
Къайтмагъа мен эвиме.

Ойле исе де меджбур эдим,
Сени ташлап къайтмагъа.
Келип эвге аджы хаберни
Бабанъа да айтмагъа.

Гедже, куньдюз эвлятларынъ,
Чапып-чапкъаладылар.
Насыл илядж керек олса,
Баш уджунъа къойдылар.

Эссиз алда бир озюньни,
Къойдылар айры одагъа.
Косьтермедилер агъыр алынъны,
Не ана, не бабанъа.

«Бир сув беринъ» десенъ эгер,
Ёкъ эди кимсе янынъда.
Янынъда мен олса эдим,
Эм сув берип, басар эдим,

Сени сыджакъ багърыма.
Акъмесджитнинъ хастаханеси,
Тийсе кунеш йылтырай.
Етиш анам, етиш бабам,

Юречигим къалтырай.
Бу сёзлерни айтыр эдинъ,

Олсайдинъ кенди анъынъда.
Бунъа къадар олмадынъ балам,

Эдинъ олюм ёлунда.
Омюринъ ойле къыскъа экен,
46-да козьчиклеринъ эбедиен юмудды.
Эпимизнинъ юрегимизге

Къанлы пычакъ урулды.
Эшиттикче бу хаберни
Сой-соп, дост-эш топланды.
Оздырдылар сени сонъки ёлгъа.

Ана-баба, эвлятларынъ агълады.
Не япайым?, бойле яныкъ
Кельди меним башыма,
Энди исе дуалар окъуп,
Барып опем мезар ташынъны.

2010 с. январь

Бу сатырларны манъа язмакъ пек къолай олмады. Бу ишни менден сонъ яшайджакъ эвлятларым да башымызгъа кельген яныкъны унутмасынлар деп яптым. Бу эвлядымдан сонъ бир бучукъ йыл кечип балаларымнынъ бабасы Мемет 82 яшына келип вефат этти. Алла рахмет эйлесин. Аминь! Энди яныкъ эки олды. Не япмалы? Алла Таала яныкъ эки олду, сабыр да бере экен. Эльбет артта къалгъанларгъа яшамакъ керек. Омюр девам эте. Мен энди айтып кечтим гъалиба? Шимди мен кене де бираз вакъыт арткъа къайтмакъ истейим. Асылда мен бу язув меселесинен эрте огърашып башлагъан эдим. Амма янымда окъув ве эдебиятнен огърашкъан, манъа къол тутаджакъ инсан олмагъаны себебинден, мен къаралагъан, яни язгъан «шиирчиклер» шай да кягъытта къалгъан эди. Мен оларны юргумызгъа къайтып ерлешкен сонъ, кимерде чокъусы «Къырым» газетасына ёллап башладым. Олар эльбет газеталарда басылалар. Газета саифелеринде ёллагъан шейлерни корьсенъ, къуванасынъ ве ильхамланасынъ.

Ана тилимиз акъкъындаки къайгъыларым

Бу китапчыкъ кимнинъ къолуна тюшсе де, мен эпинъизге бир къач лаф айтмакъ истейим. Инсаннынъ дюнъягъа ана кетире, буны эпимиз билемиз. Онынъ ичюн де тилимизге — «ана тили» деймиз. Аджнынкълысы шунда ки, буны биле турып, тюрлю маниаларны огге къоюп, ябанджы тиллерде, эвде олсун, ёлда олсун, мектепте лакъырды этип, атта ки къырымтатары олгъанымызны да унутамыз. Бизни, къайсы миллетке менсюп олгъанымызны, тек сойадымыз ве адларымыз бильдире. Башкъа миллетлер озь тиллеринен гъурурланып, бизлерни бозмагъа тырышалар. Эгер де буны анълап, биз озь-озюмизни, тилимизни сакълап къалмакъ ичюн тырышмасакъ, биз оларнынъ арасына синъип кетеджекмиз. Бундан Алла Таала миллетмизни сакълап, догъру ёлгъа къойсын. Аминь! Бизде эр йыл ана тилимизге багъышлап, телемарафон яйыналары кечириле. Бунгъа ким риает эте аджеба. Мен исе мына бойле риает этем, чюнки бизим тилимизнинъ дюльберлигине ич бир тиль тенъ кельмез. Иште бу шиирчикни мен ана тилимизни севип, онгъа багъышладым.

Ана тилим гъурырым

Ана тилим, тувгъан тилим,
Сени джандан севем мен.
Онынъ ичюн эр ерде,
Ана тилинде лаф этем.

Бу тильде мен газета, китап,
Истеп, севип окъуйым.
Кимерде бир ана тилимде
Шиирлер де токъуйым.

Багъышлана бу шиирлер,
Къорантама, халкъыма.
Джандан севген Къырымыма,
Меним тувгъан журтума.

Гъурурымсынъ ана тилим,
Чокъ тиллерден гузельсинъ.
Истейим сени эр кес севсин,
Ана тилинде лаф этсин.

Къонушмакъ ичюн ана тилинде,
Догъсын истек эр кесте.
Биз бу тильде лаф этейик,
Эвде, ёлда, мектепте.

Бойле этсек, бельки бизни
Халкъ оларакъ саярлар.
Бизге бакъып душманлармыз,
Къара ниетлерин джоярлар.

2013 с.

Халкъымызнынъ арасында бири-биринен лаф эткенде аталардан къалгъан сёзлерни къулланып, лаф эткенлерине айретте къаласынъ. Бу сёзлер къартлармызгъа аиттир. Иште, сёзюмизни ана тилимиз акъкъында юрютир экенмиз, аджеба бу озюмиз, я да бутюн халкъымызгъа багълы дегильми?

Эльва, эльва деп бинъ кере айтсанъ да агъызынъда эльва татлылыгъы пейда олмаз. Бу тилимизнинъ де сакълап къалув меселеси де ойле. Шимди биз юртумызда яшаймыз. Миллий театроумыз, аз олсада, мектеплеримиз, миллий кутюпханемиз, «АТР» ве «Ляле» киби теле-каналларымыз, «Мейдан» радиоумыз бар. Булар эписи ана тилинде чалышалар, ве халкъымыз бу ерни тамыр халкъы олгъаныны тасдыкъламакъ ичюн чалышалар. Амма бу етерлими? Ёкъ! Ёкъ!

Биз биринджиде эпимиз озъ къоранталарымызда ана тилинде лаф этмеге тырышмалымыз. Инсан озъ-озюнден ана тилинде лакъырды этмеге утанмамакъ керек. Биз озъ ватанымызда яшаймыз. Бунъа иришмек ичюн нидже-нидже къурбанларымыз олду. Буны унутмамакъ керек.

Кимерде ойле адамларгъа расткелесинъ, онынъ озъ миллетинъ олгъаныны тек адындан, бетинден, сыфатындан танысынъ. Амма сёз айтсанъ, козюнге бакъа да, лям-мим деп оламай. Бу ал бизим халкънынъ арасында озъ ватанымызгъа

къайтып кельген сонъ пейда олды. Чокъ языкъ эльбет. Мен шимди ихтияр яшындам. Ветанымдан 1944 с. айырылганда даа 11 яшымны толдургъан эдим. Бизлер, о вакъытнынъ балалары, узакъ ве сувукъ иллерге тюштюк. Чокъ халкъымыз ачлыкъкъа, сувукъкъа даяналмай, алемден козь юмып, балачыкъларыны оксюз къалдырдылар. Бу себептен биз балалар детдом да корьдик. Бизни бакъып, ачлыкътан къуртаргъан инсанлар чокъусы башкъа миллеттен эдилер. Бизге ана тилимизде лаф этмек ясакъ этильгенде биле биз, балалар, тилимизин де, динимизин де сакълап къалдыкъ.

Я шимди бизим халкъкъа не олды? «Бир кимсени тенкъит этеджек олсанъ, озюньден башла», — дейлер. Бу айтып кечкен меселе меним къорантама да аит. Асылда халкъымызны бу хасталыкътан тедавийлеп, къуртараджакъ эким бармы экен? Бу хасталыкътан къуртулмамызнынъ еяне иляджы, эр кес озь-зюнден башлап, къорантада да, къомшулар арасында да, ёлда да ана тилимизге дикъкъат айырып, утанмайып озь тилимизде лаф этмек керекмиз. Тек бойле этип биз озь тилимизни яшата билемиз. Акс алда бизге даа да ким олгъанымызны бильдирмек къыйын олур. Бу ерде мен бир кучюк «шиирчикни» къошмакъ истейим.

Юрек фигъаны

Айтынъ достлар къайдаларгъа барайым,
Къайда барып мен башымны урайым.
46 йылдыр гъурбетликте яшайым,
Балалыкътан саткъын адын ташыйым.

Балалыгъым, яшлыгъым кечти узакъ иллерде.
Къувангъандай асла бир кунъ корьмедим.
Юрт асретлиги омюр бою къыйнады.
Къуванч иле баш котерип юрьмедим.

Къысмет олду, къайттым тувгъан юртума.
Языкъ ки чокъумыз джойдыкъ ана тилини.
Мен джоймадым, джойгъанларнен яшайым,
Гъам кедерден озь-озюмни ашайым.

«Не ичюн достлар бойле олду?» — айтынъыз.
Бойле шейге ёл бермейик, тилимизни сакълайыкъ.
Ана тилимизни огренейик, билейик.
Юртымызгъа саип олуп юрейик.

1990 с.

Эгер де дикъкъат эткен олсанъыз, энди бу китапны окъу-
гъан инсан эр шиирчикте сонъки сатыры Юртымыз — Къы-
рымнен багълы олуп екюнленгенини корерсиз. Биз бу топ-
ракънынъ акъикъый саиплеримиз. Буны биз эпимиз яхшы
билемиз, амма этрафымызда яшагъанларгъа насыл этип анъ-
латмакъ керек? Тек бир усул бар. Мен къайта ве къайта айтам.
Озь тилимизни, динимизни, ахлякъымызны яшатып, къы-
рымтатары олгъанымызны бу хусусиетлерге сарылып биль-
дирсек, сонъ илериде бельки де кечмиште къалгъан яшай-
ышымызгъа къайтып, озь девлетчилигимизни де къурмагъа
ириширмиз. Бу эрте-кеч иншалла олур. Ниетимизге иришмек
ичюн чокъча ве терендже озь тарихымызгъа далып, окъуп,
огренип, тилимизни де ерине къоюп, арекет этмек керекмиз.

Окъуп, тарихни огренмек ичюн буюк замет керекмей.
Бизде ана тилинде чыкъкъан «Къырым», «Янъы дюнья» ве
даа башкъа газеталарымыз, «Йылдыз» меджмуамыз бар. Олар
эписи эм бугунъки яшайышымызны, эм тарихымызны язып,
бизлерге еткизелер. Буны эр кес алып, окъуп, кимге менсюп
олгъаныны анълар ве къуваныр деген умути бар. Мен озю-
ме коре пай бичип айтам. Мен мектеп корьмедим. Олар ме-
ним мектебим олдулар. Къырым газетасында конкурс илян
этильгенде шиир язып, бир йылгъа бедава абуне къазандым.

Севимли «Къырым» газетама

Башта эдинъ сен «Достлукъ»,
Сонъра олдуъ сен «Къырым».
Къырымым киби сени севем,
Эм арз этип окъуйым.

Чокъ шейлерни бильдиресинъ.
Юрек агърысынны сёндюресинъ,
Бизге оджалыкъ та этесинъ,
Тилимизни огретесинъ.

Эр йыл, эбет бир къалдырмай
Сени алып окъуйым.
Кимерде бир санъа багъышлап,
Шиирлер де токъуйым.

Келинъ достлар биз эпимиз,
Бу газетагъа язылайыкъ,
Онён бирге эм тилимизге,
Эм динимизге сарылайыкъ.

Ве тиражыны арттырайыкъ.
Ниетимиз девлетчилик,
Олмакъ онынъ саиби.
Бу куреште гъалип чыкъсакъ,
Къуванч олур, олмаз айыбы.

2007 с.

«Къырым» газетасы чыкъып башлагъан сонъ, мен ондан ич айырылмадым. Йыллар кечип, онынъ чыкъувы хавф астында олгъанда, даа бир шиир тарзында бир-эки сатыр язгъан эдим.

«Азиз» газетама

Юртумызнынъ адын алгъансынъ,
Азиз газетам «Къырым».
Сен меним атеш сёндюриджимсинъ,
Эм де къуванч йырымсынъ.

Сенсиз къалсам къаранлыкъ ола,
Меним ярыкъ кунылерим.
Эр кунъ дегиль, афтада эки кунъ,
Сабырсызлыкънен сени беклейим.

Почтаджи кельсе, къапума,
Севинчен онъ къаршылайым.
Газета кельсе, вакъытны джоймайып,
Почтаджыны алгъышлайым.

Санки манъа байрам ола,
Газетаны алсам къолума.
Оны мен севип окъуйым,
«Сен де ал, окъу» — деп,

Тевсие этем къомшума.
Миллий неширлер кимге керек?
Ана тилини бильгенге.
Бильмегенлер де алсын, окъусын,

Онынънен яшап, тильни огренсин.
Бу пек паалы газета дегиль,
Учъ айда бир язылсанъ.
Озь-озюньнен гъурурланырсынъ,

«Къырымны» алып окъусанъ.
Келинъ достлар топлу олуп,
Язылайыкъ «Къырым»гъа.
Онынъ омюрини арттырайыкъ.

Омюрине, омюр къошайыкъ.
Бойле этип тырышсакъ,
Тилимизни джоймамыз.
Миллет оларакъ биз яшармыз,
Юрткъа саип олурмыз.

2013 с.

Бизим къырымтатар халкъы чокъ шейлерден артта къалды, башына нелер кельмеди, онынъ эписине чыдадыкъ ве енъдик. Миллетимизнинъ чокъусы шимди озь юрты — Къырымда яшамакъта. Аллагъа бинъ кере шукюр. Эр миллетнинъ озь девлети ве тувгъан юрту бар, амма олар да бизим Къырымны бегенип, мында келип ерлешелер. Я бизим башкъа ватанымыз ёкъ та. Демек сюргюнлик меджбурий алда башымызгъа 1944 с. кельди. Бир даа бунъа ёл бермейик.

Ватаным «Къырым»

Къалемимнинъ устюнде язы,
Ватаным «Къырым».
Къырым меним азиз юртум,
Эм юрек йырым.

Мен Къырымда догъдым,
Амма яшап, сефасыны сюръмедим.
10 яшына кельгенде юрттан къувулдым,
Узакъ ябанджи ерлерде

Буюдим, къартайдым.
Яшым 60-къа еткенде
Юртума къайттым,
Балам ве торунларыма,

Васиетимни айттым.
Балаларым бильмиш олунъ,
Бу юрт бизим!
Ешилъ къырлар, къая, дагълар,

Эписи бизим.
Нидже исьян къопса биле,
Юртны ташлап кетменъиз,
Буюклернинъ насиатына

Эр даим риает этинъиз.
Биз, къартларны бала экенде,
Юртумыздан къувдылар,
Осюп башлагъан къанатлармызны,

Къайырды, къырдылар.
Мектеп недир бильмедик,
Бала экеч чалыштыкъ.
Бойле этип пишкинлештик.

Кыйынлыкларга алыштыкъ.
Иджретте чокъ йыл яшасакъ та,
Къырымны ич унутмадыкъ.
Эр даим онъа садыкъ къалдыкъ,

Къырым акъкъында йырлар йырладыкъ.
Фал бакътырдыкъ фалджыларга,
Оларга биз инандыкъ.
Зая кетмеди инанувлар,

Кельди заман, юрт ёлуна атландыкъ.
91-де къайтып кельдик,
Бала чага мындамыз.
Бизге кимсе эв бермеди,

Чаресин тапып озюмиз эвлер къурамыз.
Бу эвлерге саип олмакъ
Акимиееттен келе бинъ бея.
Бу беялар да унутылыр,

Биз юртумызда омюрлик,
Ерлеширмиз иншалла.
Келеджекке умют багълайыкъ,
Чокъ олсун тойлар, шеньликлер.

Бизге бакъып сукълансынлар
Къырымда яшагъан миллетлер.
Кечер йыллар, келир бир кунъ,
Къырымтатар девлети тикленир.

Бу девлетте муаббет яшап,
Бутюн халкылар «тюкленир»².
2013 с.

² «Тюкленир» сёзю — барлыкълы яшар деген манада.

Оксюзлик

(Бу сатырлар да озюме багъышлана)

Мен Къырымда догъдым, амма,
Яшап сефасын сюръмедим.
Балалыкътан марум олдым,
Бир ярыкъ кунъ коръмедим.

Баба, анам эрте кечиндилер,
Ким агъласын алыма?
Я мен кимге ялварайым?
Тек юдже Алла-Танърыма.

Агъыр кунълерден мен къуртулдым,
Эп яшап келем дюньяда,
Торун-торунче осьтюрмектем,
Азиз ватаным — Къырымда.

Акъмесджитте биз яшаймыз,
Бала-чагъа — эпимиз.
Иджреттен къайтып, ватангъа къавуштыкъ
Раат яшамакъ ниетимиз.

Иншалла раат яшармыз биз,
Тек тынчлыкъ олсун!
Дженк олмасын.
Эр кунюмиз айдын олсын,
Ачылгъан гуллер солмасын.

2015 с.

(Гуллер эльбет бу бизим келеджегимиз, яшлардыр).

1941—1945 сенелернинъ дженкини биз къартлар яш олгъанда коръдик, онынъ бутюн дешетини башымыздан кечирдик. Бойле дженкнинъ дешетлери ич бир вакъыт тек-рарланмасын. Бойле фаджиалар, дешетлер себебинден, о вакъыттаки бинълернен балалар, шимди ихтияр инсанлар олдукъ. Чокъумызнынъ такъдири эльбет иджретнен багъ-

лы олду, танърымызгъа шукюрлер айтып, дуалар этип, бу куньлерни корьдик.

Бу корюп кечиргенлермизни мен бойле сатырларнен багълайым, чюнки бизлер бу, юкъарыда айтылып кечкен, дешетли куньлер себебинден не балалыкъ чагъыны корьдик, не де яшлыгъымыз макътаныладжакъ киби олды.

Бу да такъдир эльбет

Гъурбетликте, гъурбет киби,
Къуванч корьмей яшадым.
Ач къалгъанда, аш ерине,
Котеклер де ашадым.

Чокъ мусибет топлу олуп,
Ягъды меним башыма.
Анадан да оксюз къалдым,
Кельгенде 13 яшыма.

Битли баракъ ичинде,
Къалдым янъгъыз.
Ашамагъа бир шей ёкъ,
Не отмек, не туз.

Бу вакъиа олуп кечти Уралда,
Яз кельгенде.
Ешилъ отлар осе башлады
Дагъ ве чёльде.

Чаресин тапып отламагъа,
Бара эдим,
Шу отларнен мен эбет,
Джан къуртардым.

Сонъра яшымны эксильтип,
Кеттим балалар эвине.
Ойле этип сагъ къалдым мен,
Къалгъанда агъыр куньлерге.

Бугунь исе мен Къырымдам.
Балам чагъам янымда.
Халкъымнен бирге янъы аят,
Къурам ана юртымда.

2009 с.

Бугуньки кунюмизге бинъ шукюр этип юртумызда яшаймыз. Та эвельки киби олмаса да, яшайышымыз бир къарар. Амма, языкъ ки, аятымызда чешит тюрю адиселер де юз бере. Бу эписи аятта олгъан инсанларгъа сабырлы олмагъа, эр бир арекетимизни дикъкъатлыкънен багъламалы. Эгер буны назардан къачырсакъ, чешит адиселер олмакъ мумкюн. Бойле бир адисе акъкъында дуагъа баргъанда эшиткен эдим, ве оны «шиир» тарзында ифаде этем.

Не ичюн агълай бу бала?

Не ичюн агълай бу бала?

Эвде анасы ёкъ.

Я къайда кетти анасы?

Хабери ёкъ.

Базаргъа деп чыкъты о,

Озь эвиден.

Гъарипчикни машина басты,

Къалды о ёл четинде.

Чокъ тюшюнмей айдавджы,

Ташлап къачты о ерни.

Бир ярдымсыз ана къалды,

О ерде о джан берди.

Эвде бала эп агълай,

Ана кельмей.

Гъарипчикке не олгъанын,

Кимсе бильмей.

Къолум-къомшу топланды,

Бала эп агълай.

Кимсе онынъ чаресин,

Ич тапалмай.

Хайырсыз хабер кельди эвине,
Эр кес шашты.
Бойле хайырсыз хаберлер,
Пек чокылашты.

Олмагъайды бу фаджиа,
Ана къайтып кельгейди.
Къучагъына баласыны алып,
Къуджакълап севгейди

Лякин ана кельмеди,
Кетирдилер.
Чокъ кечмей гъарипчикни,
Топракъкъа комдюлер.

Бала исе оксюз къалып,
Чокъ хорланды.
Балалар эвинде озюне,
Межан тапты.

2013 с.

Бу языларгъа такълип оларакъ, озюм акъкъымда эки дёрт-люк яздым.

Меним де такъдирим санки ойле,
Такъдирим акъкъында язам китап.
Мен такъдириме разы олдым,
Этмедим хытап.

«Оксюз ольмей, орьселене»
Дей аталар сёзю.
Менде бунъа эмин олам,
Хатырлап озюм.

Шимди мен кене аталар сёзюни анъмакъ истейим. Инсан кечмишини хатырламаса, онынъ келеджеги де яхшы олмаз. Мен бу хатырлав сёзюни чокъ къулланам. Чюнки бизим кечмишимиз чокъ фаджиалы олду, оны унутмакъ мумкюн дегиль. Я авдетимиз къолай олдумы?

Биз юртумызга тоглу олуп, авдет этип башлагъанда, халкъымызнынъ устюне не къадар, акъылымызга сыгъмагъан, ифтиралар айтылды. Атта олар «бизни ольдюрмеге, Къырымдан къузмагъа кельдилер» — деген лафларны мен озъ къулагъымнен эшиттим, буны озюме бир акъарет киби таныгъан эдим, ве бизим халкъымызнынъ ойле хусусиетлери олмагъанына эмин эдим.

Бойле лафларны озъ къулагъымнен эшиткен сонъ, бир къач сатыр язгъан эдим. Бу да «шиир» тарзында эди. Бу баарь вақыты эди.

Мен юртума къайттым

Кельди баарь ана юртума.
Чель, чаирлар кийди ешилъ урбасын.
«Мында къайтып, къырымтатарлар келе» —
Деп, ич бир кимсе къоркъмасын.

Биз, къырымтатарлар аз миллетмиз,
Лякин чокътыр бильгимиз.
Чокъ языкъ ки, чокъ къырылдыкъ,
Чокъумыз гъайып олдукъ бельгисиз.

Биз окъумагъа севемиз,
Чалышмагъа севемиз даа пек.
Аджджы недир, татлы недир,
Эписин яхшы бильмек керек.

Нидже куньлер кечти баштан,
Ач ве чыплакъ яшадыкъ.
Сагъ къалмакъ ичюн бу дюньяда,
Чюрюген къартоп та ашадыкъ.

Макъаскъа эр кунъ элек асып,
Фал къарады анайлар.
«Раббим бизни тез къуртар» — деп,
Дуа этти бабайлар.

Къадын, кызы дагъ кестилер,
Памукъ сачып осьтюрдилер.
Комендантлар, бригадирлер,
Зорлыкъ этип, кестирдилер.

Миллетимиз пек сабырлы,
Чокъ хорлукъкъа даянды.
Умют этип къайтувымызгъа,
Фалджыларгъа инанды.

Инанувлар акъланды,
Къайтып кельдик Къырымгъа.
Яваш, яваш ерлешемиз,
Башладыкъ эвлер къурмагъа.

Бала-чагъа осьтюремиз.
Янъы аят къурамыз.
Иншалла озь юртумызгъа саип олуп,
Къувана, къувана яшармыз.

Биз яшадыкъ чокъ ерлерде,
Чокъ миллетлернен дост олдыкъ.
Кимсе бизден къоркъмады,
Агъа-къардаш киби яшадыкъ.

1996 с.

Мен бу сатырларны язар экеним, шу ана-юртумызгъа авдет олуп башлагъан йылларда эшиткен ифтира сёзлерге джевап оларакъ яздым. Йыллар кечип, ойле лафларны айткъанлар, бельки де, озь-озьлеринден утангъандырлар. Чюнки Къырымнынъ тамыр халкъы озь юртуна къайтып кельген сонъ, Къырым янъы либазгъа кирди. Эр ер джанланды ве берекетке толду. Бу эбет ишсеверликнинъ нетиджесидир. Машалла халкъыма!!!

Энди сёзюмни битирмек вакъыты кельди гъалиба амма, мен даа бир шей айтып кечмек истейим. Мен ичюн пек буюк шерефтир дейим. Эпимизге чокътан белли ки, ана тилимиз-

де «Мейдан» адлы радиомыз чалышып башлагъан эди. Бунъа яш къарт, бала-чагъа пек къувандыкъ. Балалар, торунлармызгъа къошулып, бизлер де яйынларда иштирак этип башладыкъ. Пек меракълы эди. Арадан бир йыл кечти, экинджи йылы «Мейдан» радиомыз 2 яшыны толдырувы мунасебетинен Февзие ве Фатиме ханымларнынъ тешевбюси иле биз биринджи радио яйынларында иштирак эткенлер Февзие ханымнынъ эвинде топлангъан эдик. «Мейдан»да чалышкъан алып-барыджылар Ридван Халилов, Эльмаз Сеитаджиева, Севиля Картакаева бизнен бу байрамны кечирген эдилер.

Иштиракчилер: Февзие ханым, эв бикеси, Фатиме, Ниаль, онынъ келини Сеяре, Эльмира, Сусана, Рабие, Риана ханымлер эдилер. Айырыджа Лейля ханым — дареджимизни къайд этмек истейим. О ханым устаджасына даресини чалып бизлерни оюн ве йырларынен шенълендирген эди.

Сонъ бу тедбир анъанеге чевирилип, бир къач кере даа корюшкен эдик. Сонъра бу меселе сувугъан киби олды. 2015 сени, февральнинъ 3-де бу ханымлар кене корюштилер. Бу корюшюв «Мейдан» радиосынынъ он йыллыкъ юбилейине багъышлангъан олуп, Акъмесджит ш. «Эмир» къавеханесинде олуп кечти. Сонъ бизни 5 февраль куню Саба эрте АТРге давет этилер. Чагъырылгъан вакъыткъа беш инсан олуп бардыкъ. Булар: Эльмира, Рабие, Ниаль, Сусана ве Риана ханымлар эдилер. Алып бараджылар тарафындан берильген суаллерге джеваплар бердилер. Мен исе озюм язгъан шиирлеримни окъудым. Биринджи шиир «Мейдан» радиосыны эки йыллыгъына багъышлангъан эди.

Азиз «Мейдан»ым

«Мейдан» олып кельдинъ бугунъ мейдангъа.
Февральнинъ беши сенинъ догъгъан кунюндир.
Джан-юректен эр кес сени бегене.
Бизим ичюн «Мейдан» къуванч, гъурурдыр.

Бакъынъ достлар бу не къадар гузель шей!
Юртумызда радиомыз чалыша.
Бутюн халкъым бунъа эбет къувана,
Кунъ сайын онъа якъынлаша, алыша.

Гъайрет иле генчлеримиз «Мейданымыз»да чалыша.
Чешит тюрлю янъылыкъны огренемиз, билемиз.
Кимерде бир кедер де ола,
Чокъусы алда шеньленемиз, кулемиз.

Телефон ачып, къарт ве яш
Къошуламыз яйынгъа.
Яйын биткен сонъ афсусланып,
Азырланамыз ярынгъа.

Ярын кене шень тюркюлер,
«Мейданымыз»да янгъырайджакъ.
Гъайретни джоймай, бирлик олсакъ,
Къырымда халкъым даим яшайджакъ.

2007 с.

Бу шиир исе «Саба эрте АТР-ге» багъышлана

Саба эрте АТР-де

Саба эрте АТР-де
Пишириле къокъулы къавелер.
Фильджанларгъа тѣкюле,
Айтыла афиеглер.
Къаве ичювнен девам эте,

Меракълы сухбетлер.
Мусафирлер олалар,
Артистлер я экимлер.
Ола анда оджалар,

Муэндис, рессам, чѣльмекчи,
Айдавджы ве учуджы,
Тикиджи, нагъышчы ве къуюмджы.
Шаир, бестекяр, язиджы,

Йырджы, оюнджы.
Олмаз унутмакъ ашчыларны,
Татлы сесли балаларны.
Саба эрте АТР-ге

Ашыкып алып барыджылар келе.
Нетиджелер акъкында
Эсабатлар бере.
Оларгъа эльбет чокъ машалла,

Ана тилимизни огренелер.
Яхшы татлы сёзлер айтып,
Сейирджилерни севиндирелер.
Сагъ олсунлар!

2013 с.

«Мейдан»гъа хайырлы яшлар тилеп...

Мына кене биз топландыкъ,
10 йыл кечти дуймадыкъ.
Мейдангъа кельди АТР,
Оны да четте къалдырмадыкъ.

Келинъ кызылар топлашайыкъ,
Ойнайыкъ, кулейик.
«Мейдан»нынъ яшын хайырлайыкъ.
Узакъ омюр тилейик.

Эр саба «Мейдан»гъа телефон ачып,
Шень-шерамет олайыкъ.
«Мейдан»нен кечкен кунълеримизни
Ич бир вакъыт унутмайыкъ.

Февзие, Фатиме, Сусана,
Лейля, Рабие, Риана.
Эписи мангъа пек азизлер.
Пек севем мен сизлерни!,

Унутмаймыз Гулистанны.
Гульсум апте, Эльмираны.
Даа кимлерни унуткъан олсам,
Багъышласынлар олар мени.

2015 с.

АТР Ханымларны 8 мартнен хайырлады

Байрам куню АТР-ден,
Хайырлавлар янъгъырады.
Къадын, къызлар ве биталар,
Хайырлавгъа къуванды.

Чокъ сагъ олсун хайырлавны,
АТР-ден айткъанлар.
Надир Диттан, Ридван Халил,
Динара ве Сеитджелил.

Мен сизлерни тенъештирем.
Топ-топ чечек, гуллернен.
Эр кунъ саба АТРде
Биз оламыз сизлернен.

Чокъ вакъытлар асрет эдик,
Севиля ве Сейдаметке.
Энди олар кене бизнен,
Саба эрте АТРде.

Долашамыз сизлер иле алемни,
Сеяткъа барамыз.
Меракъ этип яйынларны
Къорантанен бакъамыз.

Кимерде бир яйынлар,
Джансыкъысы да ола.
Къартлармызнынъ юреклери,
Ачув, нефретке тола.

Амма, чокъусы алда къуванамыз.
Янъгъырай эски тюркю, нагъмелер.
Хатырлайсынъ кечмишинъни,
Сонъ торлана бу козлер.

Девам этинъ эвлятларым!
Яйынларнъыз шенъ олсун.
Сейир эткен, инсанларнынъ,
Гонъюллери хош олсун.

Чокъ языкъ ки, четте къала
Режисёрлар, шаирлер.
Языкъсынамыз бунъа бизлер.
Эйи тилеклер оларгъа да, тилеймиз.
2015 с.

Олар да бу тилеклерни къабул этсинлер.

Сайгъылы окъуйыджыларыма насиатларым!

Бу китап шекилинде языларымны окъуп, бельки мени тенькъит этерсиз. Мен эльбет пек разым, сагъ олунъ. Тенькъит бу пек гузель шей. Бу эр бир инсангъа омюр яшайышында, ишинде, юрюшинде чокъ ярдым эте. Тенькъитни эшитсенъ, дуйсанъ, ойгъа даласынъ ве озюньни догъру ёлгъа къоймагъа тырышасынъ. Амма шиир язывуна кельгенде, билем ки, чокъ окъумагъ керек, чокъ шей бильмек керек. Амма бу къайд эткен хусусиетлер манъа къысмет олмады. Ана тилимизде газеталарымыз чыкып башлагъан сонъ, ариф-ариф — оларны окъуп огрендим ве шиириетни севип, онъа чокъ дикъкъат бердим.

Нетиджеде бу «шиир» топламы мейдангъа кельди ве «Бабанъыздан сизге де бир шейлер кечтими?» деген суальге джеваптыр беллейим.

Эписи олуп «шиир» тарзында язылгъан 60 тан зияде шиирим бар. Мында кирсетильгенлер, ихтияр яшыма бакъмайып эписи «Янъы дюнья», «Къырым» газеталары саифелеринде басылды. Бунъа къошма оларакъ 15 макъале кире. Джаиль бир инсан олсам да, бильгениме коре язмагъа да, окъумагъа да пек севем.... Бельки де: «Я дин окъувына насыл бакъасынъыз?» — дегенлер олур. Мен шимди 82-нджи яшымны яшамакътам. Догърусыны айтсам, дин окъувы да мен киби инсанларгъа керек. Чокъ языкъ ки, мен бу окъувдан да артта къалдым. Чокъ языкъ. Аллагъа чокъ шюкюрлер этем ки, мен киби инсанлар ичюн «Буюрынъыз дуагъа» деген китапчыкъ чокъ ярдым этти. Ясин ве Тебарике сурелери, эм де башкъа дуаларны окъуп, огрендим.

Чокъ къыйынлыкъларнен олса да, рахметли бабачыгъыма окъуп оджа, языджи ве шаир олмакъ къысмет олгъан. Рахметли аначыгъым да джаиль инсан дегиль эди. О, дин окъувына пек берильген инсан эди.

Отузынджы сенелерде, койлерде ликбезлер ачып, кой залиси де окъув, язувны бильсин деп, инсанларны шу ликбезлерде окъута эдилер. Анам бу окъувгъа да къатнагъаныны мен де билем. Анамны сеси о къадар кучлю ве яхшы эди ки, о пек яхшы эски къырымтатар тюркюлерини иджра эте эди.

Анамнынъ агъасы, яни Смаил дайым эр вакъыт афсусланып, пешман эткен киби кечмишни хатырлар экен, манъа, анамнен дайымнынъ арасында олгъан бир сырны ачыкъ, айдын этип айткъан эди. Бу сыр неден ибарет эди?

Къайсы йыл экени, акъылымда къалмады. Бизим къырымтатар радио комитетине истидатлы, яхшы сеснен тюркю айткъан инсанларны къыдырып койге кельгенде, кимдир дайымдан анамны сорагъан. Дайым меселени тез анълап, «Олмаз» джевабыны берип, анама да ич бир шей айтмагъан. Сонъундан баягъы вакъыт кечкен сонъ, анамны да хабери ола, амма «Бу меселени мен де козь огюне кетирип оламайым, ред эткенсинъиз пек яхшы» деген анам.

Манъа исе, бу эвельден олуп кечкен вакъиа тап 1965 сенесинде малюм олду. Смаил дайым Кибрайда яшай эди. Мен оларгъа мусафирликке баргъанда, Ташкентте энди чыккып башлагъан грампластинкаларны алгъан экенлер. Оларны чалдырып мени хошландырдылар, амма дайым не ичюндир козьашлангъаныны коръдим де: «Не ичюн мугъайды ве козьашландынъыз» — деп сорадым, ана о вакъытта бу юкъарыда ифаделенген шейлер акъкъында дайым тафсилатлы айтып: «Мен о вакъытта ёкъ демей, разылыкъ берген олсам, бельки ананънынъ такъдири башкъа тюрлю олур эди, чокъ языкъ, ананъ пек къыскъа омюр коръди ве бу омюрни пек хор яшап кечирди» — деген эди дайым.

Аначыгъым пек къыскъа омюр яшап кечирди. Онынъ башындан нидже агъыр кунълер келип кечти. О, олгъаны-оладжагъы, 42 яшына келип, иджретте, Урал дагъларында чекишип, ачлыкътан вефат этти. Онынъ иджретте чеккен хорлукълары акъкъында 2008 сенеси «Такъдирим» адлы китабымны язып, такъдим эткенде, о китапта тафсилатлы ифаде эткен эдим. Шимди де текрарлап отурмайым, чюньки о хорлукъларны бутюн халкъым коръди ве чекти. Мен озюм акъкъымда не айтып олур эдим. Бабам ве анамнен чокъ вакъыт яшамакъ, манъа къысмет олмады. Бу омюрнинъ сефасыны сюръмеге, «Оксюз ольмез, орьселенир, бир кунъ ола, яхшы кунъ корер де, алтын таздан сув ичер» — деген аталар сёзю бар.

Иште о агъыр куньлерни башымдан кечирип, ольмейип, сагъ къалдым. Аллагъа чокъ шюкюр этем. Алланынъ манъа буюргъан алтын тасы бу меним балаларым, торунларым ве торунчелерим. Иншалла олар юртумыз — Къырымда къавий тамыр атарлар ве азиз деделери Мемет Нузет Челеби сюляленинъ акълы девамджылары олурлар. Мен бунъа эмин олуп къалам ве бу ерде сёзюмни кесем. Бу языларгъа нокъта къояр экеним, кене де белли шаиримиз, рахметли Шакир Селимнинъ сёзлерини:

Бу китап иджадымнынъ сонъумы, ортасы,
Бельки шербетидир, бельки тортасы.
Бельки къайнатманынъ дамсыз сорпасы.
Окъуйджым озюнъ къыймет кесерсинъ.

Шаирлер, языджылар, оджа, докторлар озьлери акъкъында бир шейлер айтып бильдиргенде, ким къайсы ерде, ве насыл институт, я да университетни битиргенлерини айталар. Мен исе, тек 4 сыныф бильгинен къолумдан кельгени бу къадар. Сизлернинъ сесленменъизни беклерим. Сизге юрегим толу селямларнен, Ниаль Мемет Нузет къызы Хайрединова.

*Меним мензилим:
Симферополь шеэри
Дубки-1 къасабасы
Кок-Козь сокагъы 19 эв.*

Мундеридже

Муарриринь сёзю	3
Кириш сёзю ерине	6
Мемет Нузетнинь догъулгъан акъикъий кою	7
Мемет Нузетнинь тасиль алувы	7
Мемет Нузетнинь иджадий ёлунынъ башы.....	8
Мемет Нузетнинь эвленюви	22
Мемет оджанынъ Коклуз коюне келип чыкъмасы	27
Мемет оджанынъ фаджиалы такъдири	29
Мемет Нузетни хатырлагъанлар олдумы?	34
Мемет Нузетнинь хатырасына багъышлангъан тедбирлер....	38
Бабамнынъ терджимеалына даир базы тюзетмелер	51
Бабамдан манъа кечкен мирас	52
1944 сененинъ сюрюнлик аджысы унутылмай	75
Меним къорангамнынъ Къырымгъа мешакъатлы авдети	82
Янджу коюнинъ тарихи акъкында фикирлер	88
Меним башыма тюшкен буюк яныкъ.....	93
Ана тилимиз акъкындаки къайгъыларым	97
Сайгъылы окъуйджыларыма насиатларым!	116

Эдебий-бедийи нешир

Хайрединова Ниаль Мемет Нузет кызы

БАБАЧЫГЪЫМНЫ ХАТЫРЛАП...

Бедий муаррир Къ. У. Салядинов

Мудир И.Б. Чегертма

Оператор Э.Р. Аджалимова

Компьютерде С.В. Аблаев топлады

Басмагъа 25.05.2015 с. рухсет этильди. Бичими 60х84^{1/16}.
«PT Serif» гарнитурасы. Колеми 7,5 б. т. Тираж 500 нусха.

КъДЖИ «Къырымдевокъувпеднешир» нешрияты»

295000, Симферополь ш., Горький, 5 сокъ.

E-mail: krimuchpedgiz@gmail.com

НИАЛЬ МЕМЕТ НУЗЕТ кызы

БАБАЧЫГЪЫМНЫ ХАТЫРЛАП...